

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Utbildnings- och forskningsnämnden för lärarutbildning

Aldrig ensam.
- En hermeneutiskt studie av textförståelse

Wilhelm Kardemark

LAU350

Handledare: Silwa Claesson

Rapportnummer: HT06 - 2611- 028

Abstract

Examinationsnivå: C

Titel: Aldrig ensam – En hermeneutiskt studie av textförståelse

Författare: Wilhelm Kardemark

Termin och år: 11, 5:e året

Institution: IPD

Handledare: Silwa Claesson

Rapportnummer: HT06-2611-028

Nyckelord: Fenomenologi, hermeneutik, fenomenografi, förståelse

Jag har i denna uppsats sökt besvara tre frågor. Påverkar vetskapen om att man läser en text i ett visst syfte det sätt man förstår den? Hur kan man utifrån det fenomenologisk-hermeneutiska perspektivet liksom utifrån det fenomenografiska förklara hur vi förstår texter? Varför kan man inte utifrån det fenomenografiska perspektivet ge någon verkligt upplysande förklaring till hur vi förstår texter?

Jag har kommit fram till att man utifrån de båda perspektiven kan säga att vetskapen om att man skall lära sig något av en text påverkar hur man förstår den. Hur man kommer till denna slutsats skiljer sig dock avsevärt mellan de båda perspektiven.

Den avgörande skiljelinjen mellan de båda perspektiven finner vi i det sätt som man inom det fenomenologisk-hermeneutiska perspektivet ser förståelsen som intimt sammanflätad med det sammanhang den enskilde är en del av. Den enskilde är i detta synsätt ingen strikt avgränsad individ utan utsträckt i tiden och sammanflätad med sin omvärld.

Den enskildes samhörighet med sin omvärld och utsträckningen i tiden är något man, i stor utsträckning, bortser från i det fenomenografiska perspektivet. Detta gör att den förståelse av hur vi förstår texter som vi utifrån detta perspektiv kan nå inte är tillfredställande. Att förstå texter är inget som man gör ensam, utan som en del av ett större sammanhang, en kultur och tradition. Detta är självfallet viktiga punkter att bära med sig då man jobbar som lärare eftersom det kan ge en förståelse av hur elever förstår.

Mitt material har varit min egen förståelse som jag hermeneutiskt har undersökt. Jag har utifrån det sätt jag konstaterat att min egen förståelse av texter förändrat sig dragit vidare slutsatser om hur andra förstår texter.

Innehåll

1. Inledning.....	4
1.1 Hur det startade	4
1.2 Syfte och problem	4
1.3 Teori	6
1.4 Metod – hur jag gick tillväga	6
1.5 Litteratur.....	9
1.6 Disposition	11
2. Hermeneutik.....	13
2.1 Förförståelse och tid	14
2.2 Annan-het och horisont	16
2.3 Traditionen	18
3. Vad kan detta säga oss I.....	20
3.1 Förståelser av ”traditionen”.....	21
3.2 Förståelser av ”förförståelse” och ”försättande”	23
4. Fenomenologi.....	25
4.1 Kunna-vara och förståelse.....	26
4.2 Att förstå tiden rätt	28
5. Vad kan detta säga oss II.....	31
5.1 Tankar om tid	31
5.2 Tjänlighet och tidslighet.....	33
6. Uppsamling	36
6.1 Giltighet.....	38
7. Fenomenografen	40
7.1 Yta och djup	40
7.2 Intern relation och relevansstruktur.....	41
8. Sammanfattande reflektion	45
8.1 Fenomenografins problem.....	47
8.2 Den rena erfarenhetens omöjlighet	50
8.3 Hur läsaren förstår	51
9. Undervisningen	54
Litteratur	

1. Inledning

1.1 Hur det startade

När jag började fundera på vad jag i denna uppsats skulle avhandla hade jag någon vag idé om att det på ett eller annat sätt skulle ha att göra med narrationer, berättelser. En något tydligare känsla hade jag för att jag ville se på hur man kan använda fenomenologi och hermeneutik i ett utbildningsvetenskapligt sammanhang. Fenomenologi och hermeneutik hade jag tidigare stött på och använt mig av, då jag studerat religionsvetenskap och historia. Inom de båda ämnena – som jag kanske känner mig mer hemma inom än pedagogik och didaktik – finns inriktningarna med som en viktig del av det teori- och metodpaket man som student *kan* ta del av. Utifrån mina två utgångspunkter – fenomenologi och hermeneutik å ena sidan och narrationer å den andra – började frågan som jag trodde mig vilja behandla utkristallisera sig. Jag skulle studera vilken typ av kunskap man ur ett fenomenologisk-hermeneutiskt perspektiv kan sägas nå genom att använda narrationer i undervisning.

Ganska snart upptäckte jag dock att denna fråga till att börja med är på tok för omfattande och kanske lite dåligt förankrad inom utbildningsvetenskapen. Vad jag däremot med tiden blev varse, var en viktigare fråga som jag kom fram till genom mina studier av fenomenologi och hermeneutik. Utifrån de resonemang kring förståelse, befintlighet, tradition etc. man här finner började jag reflektera kring frågan om hur den egna vetenskapen om att man läser något för att lära sig något och finna svar på sina frågor påverkar vad det är som man lär sig. Hade jag lärt mig något annat om exempelvis Heideggers förståelse av förståelse om jag hade haft en annan första utgångspunkt än den jag hade? Vad hade jag sett om jag sett på Gadammers tankar om traditionen med andra ögon? Världen gungar lite under fötterna när den egna kunskapen plötsligt framträder i ett så föränderligt sken. Detta ledde mig vidare till att formulera en ny fråga och ett nytt syfte.

1.2 Syfte och problem

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur medvetenheten om att man skall lära sig något av en text påverkar vad det är man lär sig av den. Jag tar ett exempel: undervisning om 1600 och 1700-talen med särskild tonvikt vid uppkomsten av Europa som en kolonialmakt. Den som skall förstå det hela, eleven, läser texter och lyssnar på lärare som talar om och försöker förklara olika samband och vad de vanligaste teorierna går ut på. Pondera nu att vi har två grupper av elever; den ena har blivit tillsagda att de skall läsa texten för att de genom denna

skall få en bättre förståelse för tiden, speciellt med avseende på ”det och det” och med ”den och den” frågan att ha i tankarna. Den andra gruppen får texten, men utan att någon ger dem instruktioner om vad det är de skall lära sig av att läsa den. Har de båda elevgrupperna efter läsningen lärt sig¹ olika saker av texterna? Det är den första av totalt tre frågor jag skall finna ett svar på. Kopplad till denna fråga är den andra, som behandlar *hur* eventuellt olika förståelser uppkommer. Vad är anledningen till att vi kanske förstår texter olika? Svar på denna typ av frågor jag just ställt är vanligt att söka inom fenomenografien. Därför skall jag undersöka hur man inom de olika teoribildningarna – fenomenologi och hermeneutik å ena sidan och fenomenografi å andra – ger för svar på min fråga. Den andra frågan blir således: *hur* förklarar man hur vi förstår texter inom fenomenologin och hermeneutiken liksom fenomenografien?

Den tredje och sista frågan jag skall försöka besvara är sprungen ur den frustration jag upplevde då jag tog del av fenomenografien, som jag upplevde inte kunde ge något verkligt givande svar på frågan om hur vi förstår texter. Den tredje frågan är: varför man utifrån det fenomenografiska perspektivet inte kan ge någon verkligt uttömmande förklaring till hur vi förstår texter. Mitt val att ta med denna fråga kan tyckas något märkligt och kräver en förklaring. Upptäckten av den tredje frågan är förvisso ett resultat av min undersökning av textförståelse utifrån de båda perspektiven – jag hade ju inte sett de problem jag med tiden såg och som fick mig att formulera denna fråga om jag inte undersökt hur man kan se på textförståelse. Jag hade kunnat nöja mig med att konstatera att man utifrån det fenomenografiska perspektivet inte kan erbjuda en verkligt uttömmande förklaring till hur vi förstår texter. Att bara konstatera detta skulle jag dock inte känna mig nöjd med då anledningarna till bristfälligheterna behöver belysas. Jag upplever det som en viktig fråga jag i detta sammanhang bör söka ett svar på. Jag hade också kunnat ”råka” ”glida in på” det problem jag med fråga tre vill tydliggöra och finna en lösning på. Att gå till väga på detta sätt skulle dock knappast göra denna uppsats lättare att läsa, samtidigt som det inte är riktigt ärligt.

Frågorna som jag skall söka svar på är:

1. Påverkar vetenskapen om att man läser en text i ett visst syfte det sätt man förstår den?

---

¹ Med uttrycket ”lärt sig” menar jag hur deras förståelse av världen förändrats till följd av läsandet av texten. Att förstå något hänger i sin tur samman med att erfara då varje erfaran är ett visst sätt att förstå, det erfarna finns där som något – det är förstått. Grundläggande är att vi alltid har någon form av förståelse av det vi möter och att förståelsen kan förändras.

2. Hur kan man utifrån det fenomenologisk-hermeneutiska perspektivet liksom utifrån det fenomenografiska förklara hur vi förstår texter?
3. Varför kan man inte utifrån det fenomenografiska perspektivet ge någon verkligt uttömmande förklaring till hur vi förstår texter?

1.3 Teori

För att söka svar på mina frågor har jag valt att vända mig till den fenomenologiska och hermeneutiska traditionen så som den framställs av Heidegger i *Varat och tiden*² och Gadamer i *Sanning och metod*³. Jag skall i detta avsnitt inte gå in på vad fenomenologi och hermeneutik innebär då jag i kapitlen *Hermeneutik* och *Fenomenologi* behandlar de båda teorierna.

Valet att jobba utifrån denna teoretiska utgångspunkt för att söka svar på frågan om förståelsen ger ett visst tillvägagångssätt, en viss metod. Som alla metoder ger även denna en viss typ av svar, vilket innebär att det jag kommer fram till inte ger någon form av allomfattande förklaring. Det jag tydliggör angående förståelse måste ses i förhållande till den tolkande metoden jag använder liksom de grundläggande antaganden som finns i denna.

Inom fenomenografien har man behandlat frågor som har att göra med textförståelse och som kan tyckas väldigt snarlika den jag vill söka svar på. Min undersökning är dock inte fenomenografisk utan fenomenologisk-hermeneutisk. Trots detta skall jag ta upp vilka svar man med hjälp av fenomenografien skulle kunna få på min fråga om hur vetenskapen förändrar förståelsen av en text. Det skulle vara dumt att bortse från de insikter man utifrån denna inriktning kan ta del av.

Mot slutet av uppsatsen kommer jag även att jämföra de båda inriktningarna. I detta avsnitt utgår jag således från min hermeneutiska grund för att tydliggöra skillnader genom att jämföra.

1.4 Metod – hur jag gick tillväga

Då man vill undersöka hur vi förstår texter är det vanligt att man, som inom exempelvis fenomenografien, undersöker det sätt som andra förstår texter. Så har inte jag gjort. Jag

---

² Heidegger, M. 2004 (1927) *Varat och tiden*. del I och II. Daidalos.

³ Gadamer, H.-G. 2002 (1960). *Sanning och metod (i urval)*. Daidalos.

kommer inte att använda mig av empiri i den bemärkelsen att jag faktiskt granskar vad exempelvis två olika elevgrupper lärt sig av en viss text. Istället undersöker jag det sätt som *min egen förståelse* av texter förändrats.

Med tanke på min ursprungliga frågeställning – den om kunskap och narrationer – vilken jag senare övergav författade jag de två kapitlen om hermeneutik och fenomenologi. Det jag nu kommer att göra är att granska den första tolkningen jag gjorde av hermeneutiken och fenomenologin. Då jag gör det skall jag se om det att jag bar med mig vissa frågor och tankar i mötet med texterna påverkade min egen förståelse – och vilka texter (kapitlen om hermeneutik och fenomenologi) det resulterade i.

Jag skall alltså tolka samma texter – Gadammers och Heideggers – i förhållande till den nya frågeställningen och jämföra i vilken mån min nya och min gamla förståelse av texterna skiljer sig åt. Jag tar del av samma teorier två gånger för att avgöra hur, och om, tolkningarna skiljer sig åt då jag tar del av dem med olika utgångspunkter.

Utifrån det sätt jag tolkat Heideggers och Gadammers texter menar jag, att jag kan tydliggöra någon form av ramverk för hur tolkning kan gå till. Jag kommer därför att då jag beskriver hur min förståelse av texterna förändras reflektera kring hur detta kan användas för att förstå på vilket sätt vetenskapen om att man läser en text i ett visst syfte påverkar vad det är man ser i den.

Det sätt jag gått tillväga kan i punktform ordnas som följande:

- Uppsatsskrivandets inledningsskede. Inläsning av *Sanning och metod* och *Varat och tiden* för att söka svar på frågan om vilken kunskapsform narrationer kan ge. Författande av kapitlen *Hermeneutik* och *Fenomenologi*.
- Byte av frågeställning. Jag läser återigen *Sanning och metod* och *Varat och tiden*. Läser vad jag tidigare författat, det jag med den första frågan i tankarna upplevde som viktigt att ta med om hermeneutik och fenomenologi.
- Reflektion över hur min tidigare nedskrivna förståelse – kapitlen *Hermeneutik* och *Fenomenologi* – skiljer sig från den förståelse jag nu har när jag läser utifrån en annan frågeställning. Frågar mig själv varför vissa aspekter i texterna (Heideggers och Gadammers) som tidigare upplevts som mindre viktiga nu, vid den andra läsningen, framstår som viktiga. Varför har jag läst på detta sätt, finns det några andra sätt att läsa? Varför lyfte jag inte upp ”den och den” aspekten i *Sanning och metod* och *Varat och tiden*? Vad tyder min läsning på, hur kan jag härleda min fråga till texten? Söker frilägga tolkningens ramverk genom mig själv som exempel.

Den sista punkten, reflektionen över den första förståelsen av *Sanning och metod* och *Varat och tiden* återfinnes i huvudsak i kapitlen *Vad skall detta säga oss I* och *II*.

Att gå tillväga på det sätt jag gjort för att få en bild av hur vi förstår texter är intressant och ibland besvärligt. Det har stundom känts som om jag försökt ”vända ut och in” på mig själv. Då man arbetar på det sätt jag gjort kan det vara svårt att hålla reda på de egna tankarna om hur förståelsen förändras. Lyckligtvis har jag för vana att anteckna, stryka under och rita figurer i de texter jag läser och som jag verkligen vill förstå. Tillgången till detta material, liksom kapitlen *Hermeneutik* och *Fenomenologi*, har för mig varit ovärderligt. Jag har genom att ta stöd i detta kunnat få hjälp i att se mina olika sätt att förstå och de sätt som förståelsen förändrats. Varför var vissa sidor, som vid den andra läsningen upplevdes som relativt ointressanta, efter den första helt nedkladdade med frågor, fråge- och utropstecken? Varför hade jag lagt så stor möda vid att tränga in i vissa textavsnitt och på vilka sätt återspeglade sig denna möda i de texter jag producerade? Genom att reflektera över mina första texters utformning och innehåll, samt de spår av läsning jag lämnat i böckerna kunde jag bilda mig en uppfattning om och hur förståelsen förändrats då jag på nytt mötte texterna.

Mitt val att inte använda mig av ett empiriskt material, exempelvis granska hur två elevgrupper förstått en text, medför i huvudsak ett teori- och metodrelaterat problem. Det jag kommer fram till genom att endast granska mig själv, vad har det för giltighet? Kan jag verkligen säga något om hur vi förstår texter genom att bara granska det sätt som min egen förståelse förändrats? Förutsatt att min fenomenologisk-hermeneutiska utgångspunkt är giltig menar jag att jag kan göra det. Har man inom fenomenologin och hermeneutiken lyckats tydliggöra något som kan sägas vara grundläggande i varat, då kan de påståenden jag utifrån detta perspektiv gör sägas ha en giltighet som går utöver mig själv. Det jag kommer fram till rörande textförståelse är inte den enda, eller slutgiltiga förklaring utan en förklaring utifrån ett visst perspektiv. Jag kommer inte att se allt utifrån den utgångspunkt jag valt, men det jag kan se genom att använda mig av just den metod jag valt hade jag svårligen kunnat uppenbara på något annat sätt. Jag hade inte om jag använt mig av försöks- och kontrollgrupper kunnat följa det sätt som förståelsen av texter förändras på ett så intimt sätt som för mig varit möjligt. Jag kan omöjligt få samma djupa förståelse av någon annans förståelse som jag kan få av min egen förståelse. Den förståelse man har bäst tillgång till menar jag vara den egna, förutsatt att man vågar och orkar granska den på ett så strängt vis som krävs. Visserligen kan man kanske bedra sig själv då man granskar vad det är man skrivit då man vill få fram ett visst svar rörande förståelsens eventuella förändringar. Detta problem finns dock i än större utsträckning då man granskar vad någon annan påstår om sin förståelse.

Problemet med att man kan bedra sig själv och låta en felaktig bild av det sätt som förståelsen förändrats på är ett problem att ta på största allvar. Inte minst till följd av att det inte finns något material utöver vad jag angående min förståelse av texterna väljer att lyfta fram.

Angående problemen med att använda och genomföra empiriska undersökningar vill jag inte ha sagt att det som kan uppenbaras genom att undersökningar av detta slag skulle vara ointressant. Inte heller vill jag säga att de skulle vara otillförlitliga, men vad jag bland annat vill peka på är det samband som finnas mellan teori, metod, empiri och resultat vilket gör de olika delarna svåra att skilja från varandra. Självfallet kan det också vara intressant och givande att undersöka det sätt som andras förståelse förändras. Om jag valt att använda mig av försöks- och kontrollgrupper hade jag kunnat resonera utifrån exempelvis fenomenologin och hermeneutiken kring de sätt som texterna förstås. Vad man då måste vara observant på är det sätt som man själv tolkar den andres utsagor om hur texten förstås. Jag har i detta läge inte tillgång till en oförvanskad bild av det sätt som den andres tolkning gått till. Det jag har är min egen förståelse av den andres påståenden om förståelse av en text, inte den andres förståelse. Det bästa i mitt läge skulle vara om jag efter den undersökning jag gjort granskat de sätt som andra beskriver det sätt deras förståelse förändrats och om den gjort det. Utifrån detta skulle jag sedan kunnat gå vidare för att utsätta resultaten av min undersökning av mig själv för en kritisk jämförande granskning.

1.5 Litteratur

Bland den litteratur som jag i denna uppsats använt är det två monografier som jag bör säga några ord om. Det är Martin Heideggers *Varat och tiden* och Hans-Georg Gadammers *Sanning och metod*. Båda är centrala verk inom den Fenomenologisk-hermeneutiska traditionen och den förstnämndas inverkan på den sistnämnda är ibland tydlig. Jag har valt att fokusera på några medvetet valda delar av de båda verken, de delar som i mitt tycke på det tydligaste sättet behandlar förståelse. Innan arbetet med denna uppsats inleddes hade jag inte läst de båda verken, jag hade däremot läst *om* dem. Jag har även läst, och uppskattat, något av vad som skrivits av andra inom samma tradition, som exempelvis Merleau-Ponty och Buber.⁴ Det har självfallet underlättat för mig, då jag närmat mig Gadammers och Heideggers tänkande. Detta är i vissa avseenden något problematiskt eftersom jag redan i mötet med dem hade en

---

⁴ Merleau-Ponty, M. 2004. *Lovtal till filosofin: essäer i urval* Brutus Östlings bokförlag Symposion; Buber, M. 2001 (1923) *Jag och Du*. Dualis.

viss förförståelse av vad det var jag skulle möta – något som självfallet har haft betydelse för min läsning.

Ett påpekande angående min tolkning av Gadamer måste jag göra med anledning av min förståelse av begreppet ”tidsavstånd” som används flitigt i *Sanning och metod*. Detta uttryck kan ses som att han främst syftar på det avstånd i tid som finns mellan den som tolkar och det tolkade verkets ursprung. I en not på sidan 146 tydliggör Gadamer att det inte bara handlar om avstånd i tid, utan om avstånd mellan upphovsman och tolkare i allmänhet. Detta har jag tolkat som att det avstånd han talar om även innefattar kulturella avstånd. Det här sättet att förstå termerna avstånd och tidsavstånd gör att många av de saker han tar upp angående tolkning av äldre texter i många avseenden även kan sägas gälla texter som inte är hämtade från just den egna kulturen. Centralt i detta sammanhang är *avståndet* mellan upphovsman och tolkare; om avståndet konstitueras av tid eller exempelvis kultur ger det i mitt tycke samma problematik och möjligheter.

Det jag i *Varat och tiden* fokuserat på är några av de delar som behandlar förståelsen och hur denna hänger samman med befintligheten och tidsligheten⁵ – två begrepp jag hoppas blir tydliga längre fram. Det kapitel jag skrivit om Heideggers fenomenologi vill jag nämna något om som kommer av det sätt som *Varat och tiden* är författad på. Heidegger uppfinner en hel del nya ord, antingen genom att sätta samman några ord med bindestreck eller genom att förändra och helt sammanföra ord. Detta kommer sig av hans vändning från den tidigare filosofin som han menade många gånger ställt felaktiga frågor angående varat. Till följd av detta behövdes en ny terminologi som, till att börja med, kan upplevas som lite ovan. Delar av det heideggerska sättet att skriva har jag inte kunnat undvika, jag har dock försökt att använda ett mer normalt språk. Att bryta med en språklig tradition är dock inte alltid så lätt. Förmodligen har jag i de texter jag skrivit blivit influerad av det sätt som man inom den hermeneutiska traditionen skriver om människan och förståelsen.

Rörande fenomenografin har jag min utgångspunkt i Ference Marton och Shirley Booths *Om lärande*⁶. Denna bok, vilken bygger på många års fenomenografiska studier genomförda av bland annat författarna, framförallt av den snudd på omnipresente Marton, berör många olika aspekter av hur man inom fenomenografin ser på lärande. Det är en ”matig” skrift (i en förhållandevis otymplig språkdräkt) som genom sina många tillbakablickar på tidigare studier ger en förhållandevis god bild av en stor del av fenomenografin.

---

⁵ Det jag framförallt utgår ifrån är § 28-32 och § 67-68.

⁶ Marton, F. & Booth, S. 2000 (1997). *Om lärande*. Studentlitteratur.

En annan anledning till att jag upplever denna bok som en bra utgångspunkt är det faktum att den har varit en del av den obligatoriska kurslitteraturen på lärarprogrammet (nu är den valbar) och har således gett många lärarstudenter en specifik bild av fenomenografin. Genom att placera ett verk som *Om lärande* på en av litteraturlistans attraktiva platser ges fenomenografin en ställning som något som var blivande lärare bör ta del av. Detta är ytterligare en anledning att granska fenomenografin och *Om lärande* – vad är det man inom lärarutbildningen framhåller som viktigt att blivande lärare tar till sig?

1.6 Disposition

I följande fyra kapitel behandlar jag fenomenologi, hermeneutik och textförståelse. I det sjätte kapitlet, *Uppsamling*, tydliggör jag vilka de hittills viktigaste punkterna är rörande textförståelse.

I kapitel två, *Hermeneutik*, tar jag upp grundläggande delar av Gadamer's hermeneutik. Detta kapitel skrev jag med tanke på min ursprungliga frågeställning och jag skall i det där på följande kapitlet, *Vad skall detta säga oss I*, undersöka det sätt som min första utläggning av Gadamer (alltså kapitlet *Hermeneutik*) är påverkad av min ursprungliga frågeställning. Då jag gör detta tydliggör jag samtidigt vad jag genom min metod kan säga om hur förståelsen av texter påverkas av vetenskapen om att de läses med ett visst syfte.

Upplägget är det samma i det fjärde och femte kapitlet, *Fenomenologi* och *Vad skall detta säga oss II*. Alltså, först ursprunglig text som jag sedan reflekterar kring för att tydliggöra om mina tolkningar av Heidegger förändras med olika frågor i sinnet. I detta, det femte, kapitlet söker jag även tydliggöra vad Heideggers fenomenologi har att tillföra angående textförståelse.

Det sjätte kapitlet är en kort uppsamling av vad jag hittills kommit fram till ifråga om vad som kan ge mig ett svar på min fråga om vad man lär sig av texter med vissa frågor i tankarna. Då det här är avslutat övergår jag till att i kapitel sju, *Fenomenografi*, ta upp några viktiga punkter inom detta perspektiv. I detta kapitel kommer jag även att ta upp vad fenomenografin kan säga oss om hur vi förstår texter. Här blandar jag alltså mina utläggningar om teori med vad de kan ge för svar på mina frågor.

I kapitlet *Sammanfattande reflektion* för jag en diskussion kring de problem jag upplever inom det fenomenografiska tänkandet. Här summerar jag även vad jag kommit fram till. Då detta kapitel är avslutat skall jag ha funnit svar på de frågor – om förståelsen påverkas av vetenskapen om att man läser i ett visst syfte, hur vi kan förklara förståelsen liksom varför

fenomenografin inte ger ett så uttömmande svar som man kan önska – jag ovan ställt. Efter detta följer några ord om det jag kommit fram till i förhållande till undervisning.

2. Hermeneutik

Jag skall i detta kapitel ta upp de grundläggande delarna av Gadamers hermeneutik, för att i nästa kapitel tydliggöra hur den fungerar som metod. Nedan följer således en genomgång av hermeneutikens utgångspunkter och vad de ger för förståelse av hur vi tolkar texter.

När man talar om texter och hur vi förstår dem är det vanligt att ta upp hermeneutiken eftersom denna befattar sig med tolkande av texter. Hermeneutiken har en ganska lång historia och har förändrats, rent av utvecklats, sedan 1800-talet då den användes som en metod att i huvudsak tolka bibeltexter.⁷

En av de i nutid mest kända hermeneutikerna är Hans-Georg Gadamer vilken inte minst genom sin *Sanning och metod*, haft stor inverkan på förståelsen av hermeneutiken och som bidragit till att sprida den. Centralt i hans monografi är begreppet förförståelse och hur denna påverkar vad vi ser, hur vi tolkar. Gadamer håller sig dock inte bara till att tala om förförståelse och hur den påverkar vår tolkning, en viktig del är också hans tankar om hur mening skapas och hur förståelsen utvecklas. I en ständig dialog med den västerländska tanketraditionen, och framförallt 1800-talets hermeneutiker, vänder han sig emot många av sin tids antaganden om hur tolkningen av text och bild går till. En central aspekt i de tidigare tankarna om tolkning av texter var att man som läsare skulle leva sig in i texten och författarens tid. Denna inlevelse skulle vara så omfattande och djupgående att man som läsare till slut skulle kunna förstå texten på det sätt som man ursprungligen gjorde. På detta sätt skulle man nå verkets ”sanna” mening, alltså den mening den hade för den ursprungliga läsekretsen. De tidigare hermeneutikerna talade till och med om att man skulle kunna förstå texten bättre än vad dess upphovsman gjort. Den här synen på hur man förstår och vilka möjligheter man har till förståelse av texter vänder sig Gadamer emot. Hans förkastande av den tidigare ståndpunkten som hävdade att ett verks sanna mening kunde nås om man för sig själv rekonstruerar den ursprungliga kontexten är en av de viktigaste punkterna i detta sammanhang. Att leva sig in i en tid och i en text på det sätt man tidigare menade är inte möjligt enligt Gadamer. Vi kan inte komma i kontakt med det förflutna på ett sådant sätt att vi kan få den förståelse man ursprungligen hade av ett visst verk. Vi kan ta reda på mycket om den kontext i vilken ett verk skapades, vi kan lära oss om upphovsmannen, men

---

⁷ För en översikt av hermeneutiken se Gilje, N. & Grimen, H. 2004 (1992) *Samhällsvetenskapernas förutsättningar* Daidalos. kapitel 7, framför allt s. 175-193. För mer om hermeneutiken se gärna Vikström, B. 2005 *Den skapande läsaren: hermeneutik och tolkningskompetens*. Studentlitteratur.

”rekonstruktion av ursprungliga betingelser är, /.../, ett hopplöst företag”⁸. Att lära känna den tiden och de omständigheter under vilka något skapades kan alltså ge vissa insikter men, vi kommer inte fram till den ursprungliga betydelsen; vår egen existens’ historicitet ligger mellan oss och det förgångna. Idén om att den som tolkar en text skulle kunna förstå denna bättre än dess upphovsman förkastar han således också. Detta uttryck av romantisk genikult leder oss enligt Gadamer fel, ifråga om vilka slutsatser vi kan dra rörande förståelse av ett verk, då varje tid måste förstå texter och bilder på sitt egna sätt.⁹

2.1 Förförståelse och tid

Det kanske mest kända inom hermeneutiken är den så kallade hermeneutiska cirkeln i vilken förståelsen stegvis förändras i mötet med texten. Man talar om hur man låter sin *förförståelse* förändras för att genom detta upptäcka nya aspekter i en text. Förförståelsen och synen på denna som något tolkaren kan jobba med är centrala delar i hermeneutiken då man ser till teoribildning som metod. Förförståelsens inverkan på vad vi ser kan utökas till att gälla även andra aspekter av den mänskliga praktiken än de som har med textläsning att göra. Hur vi tolkar människor vi möter är en del; en annan handlar om vilka utgångspunkter vi har då vi skall gripa oss an en viss uppgift. Det sistnämnda är i vetenskapliga sammanhang viktigt eftersom den förförståelse vi bär med oss öppnar världen på ett visst sätt för oss, gör att vissa aspekter framträder tydligare än andra. Genom vår förståelse ser vi sammanhang och möjligheter i det vi möter.

I föregående stycke nämnde jag att Gadamer menar att vi inte kan nå den ursprungliga förståelsen av en text och att tiden, vår historicitet finns mellan oss och verket. I detta synsätt är dock tiden inte något som bara försvårar förståelsen, den kan även ses som något positivt, som något frambringande. Avståndet kan enligt Gadamer få vissa fördomar att dö bort, något som kan möjliggöra en ny förståelse eftersom tolkaren då inte längre är bunden av de tidigare. Till den negativa sidan får vi räkna det faktum att det med tiden uppkommer nya fördomar som kan försvåra för oss att förstå.¹⁰

Till följd av att vi inte bär med oss de tidigare fördomarna kan vi skapa nya förståelser av en text. Avståndet som finns mellan läsare och upphovsman gör att läsaren i sin tolkning av texten skapar en egen förståelse av den. Det nya sättet att förstå kan skilja sig avsevärt från den förståelse som de första tilltänkta läsarna hade. Förståelsen av ett verk bygger på vår

---

⁸ Gadamer, H.-G., 2002 (1960). *Sanning och metod (i urval)*. S. 117.

⁹ A.a. s. 114-117.

¹⁰ A.a. s. 143-146.

förförståelse, vilken vi i stora delar får oss given som det ”naturliga” sätt man i vår kontext förstår på. Alltså det oreflektade sättet att förstå som vi fostras in i och som gör att vi inom samma kontext många gånger tolkar på ett likartat sätt. Vi är i många avseenden väl förtrogna med hur man skall förstå texter. Du som läsare vet exempelvis att du skall förstå denna text som en examensuppsats, vilket gör att du läser den på ett visst sätt.

Gadamer skriver om tolkningen som införd i ett rum mellan förtrogenhet och främlingskap och att uppgiften är att reda ut hur förståelse uppkommer i detta sammanhang. På vilka sätt ger min förtrogenhet med den typ av text jag läser och det sammanhang ur vilket den är sprungen mig som läsare en förståelse av texten? Vad händer med förståelsen då jag inte är bekant med det jag närmar mig och vad är djupast sett grunden till främlingskapet inför en text? Vilka sätt att förstå är det som jag som läsare är främmande inför? Förtrogenhet och främlingskap är effekter av vår grundläggande förståelse, en förståelse som gör att vi ser saker som bekanta och begripliga eller obekanta och ogreppbara. Den förförståelse vi har av det vi möter, är av två slag: produktiv eller hindrande. Den förstnämnda möjliggör en djupare förståelse medan den sistnämnda hindrar oss att nå en förståelse eller att vi når en som orsakar missförstånd angående det vi önskar närma oss. Det problematiska är att vi själva på förhand inte kan skilja mellan de delar i vår förförståelse som bidrar respektive hindrar oss att nå förståelse, fördomarna står oss inte till fritt förfogande. En del i lösningen på detta problem finner Gadamer i att tydliggöra tidsavståndets betydelse för upprättandet av en förståelse.¹¹

Uttrycket ”tidsavstånd” har jag tidigare berört och förklarat att det är avståndet som är det centrala då man tar till sig en text. Detta gör också att talet om avstånd blir mera intressant då det öppnar för fler användningsområden än de som har att göra med historiskt vetande. Grundläggande för vårt hanterande av avståndet är vår förförståelse som ger oss olika möjligheter att hantera det. Hur väl jag som läsare känner och är medveten om det avstånd som finns mellan mig och upphovsmannen påverkar min förmåga att tolka texten. Detta gör att det är viktigt att bli varse den egna förförståelsen. Därför skall vi gå vidare till en av de punkter som Gadamer tar upp vilken tydliggör hur man kan arbeta med den egna förförståelsen, fördomarna. Det här är alltså en viktig punkt då man vill få en förståelse av hur vi förstår texter och hur man som läsare kan förändra sin förståelse.

---

¹¹ A.a. s. 142, 146.

2.2 Annan-het och horisont

Hur lyckas man då bli varse sina fördomar? De har ju en undflyende karaktär och lägger som ett raster över verkligheten, till sin natur finns de där som det outtalade – de är viktiga men svåra att få ett grepp om. Gadamer menar att man skall inleda sina fördomar i frestelse, att liksom locka fram dem. Genom att möta någon annans text eller uttalanden kan den egna förförståelsen sättas på spel – man blir varse sig själv och sina fördomar genom mötet med det annorlunda. Då de egna fördomarna frestas framträder det annorlunda i kontrast till en själv och i sin annan-het. Skillnaderna mellan mitt anspråk på sanning och den andres tydliggörs då de egna utgångspunkterna, de egna fördomarna läggs i öppen dager. För att komma till detta stadium där förförståelsen inte längre endast är att se som något vilket låser förståelsen krävs det att man ställer frågor till texten och till sig själv.¹²

Varför förstår jag ett visst uttryck på det sätt jag förstår det, finns det andra sätt att tolka en text? Vilka aspekter i ett uttryck lägger jag märke till och fäster störst uppmärksamhet vid, finns det något jag inte lyssnat till? Genom att ställa frågor om hur den egna förståelsen uppkommer framträder de egna antagandena som ligger till grund för vad jag ser. Då jag tydliggör mina egna antaganden blir jag också varse den kultur, tradition, jag själv är införd i liksom det avstånd som kan finnas mellan mig och de utsagor jag mött och tolkat på ett visst sätt. Det här är inte någon enkel uppgift, vilket du som läsare av denna text kan tänka på när du funderar på hur du förstår denna text. Svårigheten att ställa frågor är också något Gadamer uppmärksammar, med Platon som det osvikliga idealet i frågandets konst. Gadamer talar, med syftning på Platon, om att man skall skapa sig en förmåga att fråga som om man inget visste. Man skall inta den ovetandes hållning, verkande utifrån en vilja att veta då denna kan bryta ”åsiktens makt”.¹³ I det frågande som den tolkande inleder med sig själv och texten genom vilken den egna förförståelsen och dess grunder kan tydliggöras är avståndet en viktig del. Avståndet mellan läsare och upphovsman skapar ett utrymme i vilket olikheterna kan få komma till tals som något produktivt. Vad som kan uppenbaras är grunderna till varför författaren till en text exempelvis går in djupt i vissa aspekter av ett resonemang som för läsaren kan tyckas ovidkommande. Just nu, när du som läsare tar del av min text, kan det avstånd i tanketradition som kan finnas mellan oss få det jag tar upp för dig att verka irrelevant; likväl som det kan upplevas som givande och rent av intressant att läsa. Upplevelsen och den tolkning du gör av min text kan bli förståelig om man lyckas tydliggöra vad som konstituerar det avstånd som finns mellan oss. Produktivt kan avståndet bli då

---

¹² A.a. s. 146f.

¹³ A.a. s. 173-177.

läsaren väljer att göra sig uppmärksam på de skillnader som hon funnit genom att granska avståndet. Du som läsare kan kanske uppleva att delar av det jag tagit upp kan verka både svårgreppbart och ointressant. Det spännande som nu händer är att du ges möjlighet att reflektera över dina egna utgångspunkter som får denna text att framstå som en tråkig eller intressant uppsats. Hur kommer det sig att du inte tycker att det är särdeles intressant om det är så du uppfattar det, och vad säger detta om dig. Genom att granska sin förståelse av texten kan man förläna sig själv en större medvetenhet om vem man är för att utifrån detta reflektera kring hur det kommer sig att man förstår på ett visst sätt.

I en nära dialog med den hermeneutiska traditionen Gadamer var införd i, och som han verkade utifrån, tydliggör han några punkter ifråga om möjligheten att få det andras annan-het att framträda. Att tydliggöra det andras annan-het är ett ömsesidigt projekt. Den tolkande måste bli varse sina utgångspunkter för att det man möter skall kunna framträda, framträdelsen sker i ljuset av något. Gadamer talar om att ”det som framhävs, måste framhållas i förhållande till något”¹⁴. För att lyckas framhäva det andra måste vi lyckas försätta oss i en annan situation, något som blir möjligt först då vi skapat en *horisont* som gör att vi kan se in i andra situationer. Vår utsikt får inte skymmas av en förförståelse som gör oss blinda, vi måste kunna se för att upptäcka möjligheten att ta klivet in i den andra situationen. Då man försätter sig i en annan situation bortser man inte från sig själv, utan jag tar *mig* in i en annan situation. Det egna jaget skall inte utplånas, utan användas för att se det annorlunda och genom detta på ett tydligare sätt bli varse de egna utgångspunkterna. Genom att utsätta de egna fördomarna för prövning, fresta dem, förändras den egna horisonten. Det egna försvinner inte, slukas inte av det andra, utan växer i spänningen mellan det egna och det nya. Som Gadamer tydliggör handlar det inte heller om en assimilering av det man möter, utan om ett medvetandegörande genom en grundläggande öppenhet. I det medvetna mötet tillåts det andra att behålla sin annan-het, jag lägger inte in mig själv i det jag möter på ett sådant sätt att olikheterna försvinner, utan på ett sätt som möjliggör deras framträdande.¹⁵

Om man tar detta på en mer konkret nivå kan vi säga att det Gadamer talar om här bland annat handlar om att mitt perspektiv på hur man kan förklara förståelse av texter blir tydligt då det ställs mot något. I detta fall handlar det om att du som läsare låter mina tankar om förståelse framträda i förhållande till din förståelse. Mina anspråk på att säga något om hur vi förstår texter framträder i sin annan-het då du, utifrån dina utgångspunkter, reflekterar över rimligheten i det jag på de senaste sidorna tagit upp. Eventuellt har du nu en något annan

---

¹⁴ A.a. s. 153.

¹⁵ A.a. s. 152ff.

förståelse av hur man kan förklara och tala om hur vi förstår texter. Din horisont har förhoppningsvis under läsandets gång förändrats. Aspekter i din egen förståelse som tidigare inte varit framträdande kan blivit tydligare och eventuellt har du fått nya sätt att förstå tolkningsarbetet. Huruvida du verkligen försatt dig, tagit steget in i min text kan jag självfallet inte uttala mig om, lika lite som om denna text för dig upplevs som en sådan du verkligen vill tränga in i. Men om du skulle göra det, skulle du använda dina utgångspunkter för att utifrån dem tydliggöra vad det är jag har att komma med i fråga om de sätt tolkning går till. I det att du går in i min text kan dina utgångspunkter tydliggöras, din förförståelse kan framträda i tydligare dager då du exempelvis känner att du är med på noterna. I detta läge växer din förståelse av hermeneutiken genom den spänning som uppstår mellan det du vet om förståelse och tolkning i allmänhet, och hermeneutik i synnerhet, samt de anspråk jag i denna text har på att säga något om tolkning och förståelse. Din förståelse av hermeneutik växer då du reflekterar över det eventuellt nya jag tar upp, och det du sedan tidigare känner till om tolkning och förståelse – sådant som du mycket väl kan hämtat från andra discipliner.

2.3 Traditionen

Ett återkommande tema, vilket kan sägas vara grunden i det tänkande som vi möter i *Sanning och metod*, är förhållandet till traditionen, den egna historians levande framträdelse i nuet. Traditionen kan lätt upplevas som något hindrande då man söker bilda sig en egen uppfattning, det kan vara svårt att slå sig fri från de invanda sätten att förhålla sig till världen i allmänhet och texter i synnerhet. Men traditionen är inte bara att se som något hindrande och för mina tolkningar predestinerande, den kan även ses och användas som något möjliggörande. Som jag redan varit inne på kan vår förförståelse bidra till en bättre förståelse då vi är medvetna om den. På samma sätt förhåller det sig med den tradition man är införd i, vilken kan ses som den övergripande struktur inom vilken vår förförståelse skapas. Att lära känna den tradition man själv befinner sig i är en avgörande punkt för möjligheten att skaffa sig en förståelse vilken inte är styrd av otillgängliga fördomar. Kunskap om traditionen har en frigörande kraft, vilket gör att ”kunskapens frihet inte inskränks utan görs möjlig av traditionstillhörigheten”¹⁶.

Genom att lära känna sig själv, sin historia, blir man i stånd att möta det andra och se det som någonting annat. Då ett medvetande av historien uppstått har man möjlighet att kritisera den egna traditionen; man är inte längre bunden av den utan fri genom ett medvetet förhållningssätt.

---

¹⁶ A.a. s. 171

Alltså, då vi läser texter gör vi det utifrån ett sammanhang som vida överskrider oss själv. Om vi inte är medvetna om att det sätt som vi läser på hämtar sin näring ur det övergripande sammanhanget kan vi svårligen förändra förståelsen av en text. Den omedvetne läsaren läser som om hans utgångspunkt och förståelse av texten skulle vara fri från det sammanhang han är en del av. Det enda sättet att göra sig fri från det sammanhang, den tradition man är en del av, är att göra sig medveten om det. Så även för dig som läsare av denna text. Om du vill kunna förhålla dig fritt till de tankar jag här framför rörande hur vi förstår texter måste du vända dig till den tradition som du är en del av. Då du gör detta bör du fråga dig hur du låter antaganden som formulerats inom din traditionen påverka hur du förstår denna text.

3. Vad kan detta säga oss I

Ja, vad kan detta säga oss rörande den fråga om medvetenhetens roll i fråga om vad det är man lär sig av en text? Som jag ovan tagit upp finns förförståelsen där hela tiden och gör att vi uppfattar vissa saker, medan andra döljs; en aspekt framstår tydligt för den ena tolkaren medan den kan missas helt av en annan. Om vi nu tänker på mina imaginära klasser och framför allt på den som fått reda på att den text de skall läsa kommer att hjälpa dem att förstå vissa aspekter i det de skall få en förståelse av. Vad kan vi säga utifrån Gadamer's hermeneutik rörande det sätt de möter texterna och den förståelse som uppkommer ur mötet?

Till att börja med kan vi konstatera att den enskildes tolkning av texten är beroende av en mängd olika faktorer som finns där redan innan eleven blivit tillsagd att läsa texten med vissa tankar i sitt sinne. Hur har hon lärt sig att läsa texter av det slag hon blivit anvisad att i detta fall läsa? Vilken kännedom har hon om ämnet som texten behandlar? Eleven kanske har läst något av just den här författaren som hon tyckte var sååå tråkigt. Viktigt i detta sammanhang är också den förståelse eleven har av undervisningen och det mål som denna skall ha. Det finns således vissa grundläggande aspekter som redan finns där hos eleven och i förhållande till vilka uppmaningen att läsa med tanke på ”det och det” nästan kan framstå som något av en anmärkning i marginalen.

Men, låt oss gå vidare i reflektionen kring hur förståelse formas – för det är ju det det i slutändan handlar om. Den avgörande frågan om medvetenhetens inverkan på vad man ser, och till slut lär sig, har vi ännu inte berört. För att göra detta skall jag gå till mig själv och granska det sätt som jag närmat mig och förstått *Sanning och metod* på.

Inledningsvis i denna uppsats tog jag upp att det från första början inte var min tanke att skriva om just det som jag nu skriver om, och att min idé om vad som är lämpligt att avhandla förändrades. Denna förändring skedde bland annat genom min läsning av *Sanning och metod*, men även genom samtal med min handledare och inläsning av annan litteratur. I det att jag vände mig till det just nämnda verket hade jag en grundläggande förförståelse av vad det var jag skulle möta. Min läsning skedde i ljuset av tidigare metodkurser jag gått och uppsatser jag skrivit; jag hade en föreställning om vad det var jag skulle möta och vad jag skulle ha detta till. Jag trodde mig kunna få ett svar på min fråga om kunskapens natur om jag vände mig till bland annat Gadamer. Jag visste att det innanför bokryggen fanns något jag behövde. Min inställning var således positiv och sökande efter vissa aspekter att lyfta fram, aspekter genom vilka jag hoppades kunna förklara kunskapernas form.

3.1 Förståelser av "traditionen"

Detta ledde till att jag valde att se traditionen som en viktig del i Gadammers tänkande. Min tanke var att den form av kunskap som narrationen ger på ett eller annat sätt kunde kopplas till traditionsförståelse. Att en förtrogenhet och vana vid att granska berättelser skulle kunna förläna elever en kritisk förmåga då hon tar del av alla de berättelser som rör sig i vår kultur och som vi förstår vår samtid utifrån. (ev. not om Sigurdson *Världen är en främmande...*) Utifrån min förförståelse om vad jag skulle kunna ha Gadammers hermeneutik till framträdde således detta som avgörande, en insikt jag tänkte mig att kunna bygga vidare på. Sedan ändrade jag frågeställningen och med detta mitt sätt att närma mig texten och den teori man finner i den. Från att traditionen tidigare framstått som synnerligen viktigt, som något som verkligen stod ut från de andra delarna, sjönk den in i bakgrunden till förmån för andra aspekter. Den nya frågan om medvetenhetens inverkan på vad man lär sig av en text hade förändrat min blick och öppnat nya horisonter. Min förändrade blick möjliggjorde för mig att på ett tydligt sätt se andra, nya, aspekter i den text jag behandlade.

Med detta inte sagt att traditionen inte längre framstod som viktig. Men synen på den, och framförallt vad jag rörande traditionen ser i Gadammers text, förändrades. Från att jag tidigare sett hur det han framhåller om tradition och förståelse skulle kunna föra mina resonemang vidare, blev jag nu istället uppmärksam på andra delar. Där jag tidigare sett efter och funnit svar på den vad-fråga (vad för sorts kunskap) jag då ställde, kom texten i ljuset av de nya hur-frågorna (hur förståelsen påverkas av ingången till texten och hur vi kan förklara förståelsen) att förändras. Tidigare betonade jag hur kunskap om traditionen, den medvetna traditionstillhörigheten, har en emancipatorisk potential genom att den kan tydliggöra för tolkaren hur hon är införd i en viss tradition.¹⁷ Utifrån denna vetskap menade jag då att tolkaren eventuellt kunde skaffa sig en förståelse av sig själv och omvärlden som är av en övergripande, sammanbindande och reflekterande art. (Det var i varje fall min fromma förhoppning angående det hela)

Då den fråga jag gick in i texten med förändrades (*hur*-frågan istället för *vad*-frågan) blev den kunskap som man genom en förtrogenhet och medvetenhet om traditionen kan nå mindre viktig, således också de delar av texten som behandlar dem. Viktigare blev istället de delar som behandlar hermeneutiken som metod, bland annat *hur* tolkandet sker utifrån en viss tradition. Detta istället för att fokusera vad medvetenheten om en tolkande metod, det aktiva förhållningssättet, kan ge för effekter på kunskapens struktur. De viktiga delarna i texten blev

---

¹⁷ Det är således ingen tillfällighet att jag avslutade texten om hermeneutik med möjligheten till frihet genom kunskap och medvetenhet om den egna traditionen.

nu de som förklarar hur förståelsen får den form som den antar vid den en läsning med vissa frågor för ögonen.

Vad jag såg i texten förändrades alltså mellan de gånger jag behandlade den utifrån olika frågeställningar. Jag menar att även elevernas möten med texter torde ha ett mönster likartat det jag ovan skisserat – det sätt som aspekter i texten förändrades och framstod olika. Med en läsning i syfte att få en förståelse av "det och det", kommer då vissa aspekter att framträda i en tydligare dager än andra, som fallet var för mig. Om eleven blivit tillsagd att texten skulle hjälpa henne att förstå slavhandelns ekonomiska drivkrafter skulle således detta tydligare avteckna sig, medan de andra delarna av texten förmodligen skulle ses i förhållande till det fokuserade. Den elev som inte blivit ombedd att särskilt beakta de ekonomiska drivkrafterna bakom slavhandeln skulle säkerligen ändå se dessa i texten. Skillnaden är att de här aspekterna i texten förmodligen inte varit de som väglett läsningen och öppnat upp texten; lett läsaren vidare till att förhålla sig till andra delar genom just aspekten "ekonomiska drivkrafter". Andra delar hade kunnat bli intressanta och ledande till vidare reflektioner, som när mina frågor förändrade vad det var jag såg som viktigt och som ledande vidare i Gadamers text, något jag nu skall fortsätta min behandling av.

Om vi betraktar och reflekterar kring följande mening kan några väsentligheter tydliggöras. "Ty traditionen är en äkta kommunikationspartner och vi hör samman med traditionen, som jag hör samman med ett du."¹⁸ Detta citat hade jag gärna fått med i texten från första början till följd av att jag då upplevde det som viktigt. Det jag då ville uttrycka med citatet var det sätt som vi hör samman med traditionen och att vi behöver gå i dialog med den för att kunna tydliggöra vilka vi är. En underliggande tanke var då att det sätt som en vana vid att tolka berättelser skulle kunna ge eleverna verktyg för ett fortsatt granskande av sina och andras utgångspunkter. Något jag tänkte mig skulle kunna bli som en del av deras kunskap, alltså en form av öppen och reflekterande kunskap.

Vid en läsning av citatet med hur-frågorna i tankarna framstår andra aspekter som är av mer hermeneutisk-metodisk art. Att höra samman med traditionen som ett Du innebär att den är något som jag låter mig påverkas av och som jag är öppen för. Den är något som då jag går in i en dialog med och som förändrar mig. I detta läge framstår det ovan givna citatet som mycket viktigt och som en ingång till en fördjupad förståelse för och kännedom av hermeneutiken. Detta eftersom förhållandet till traditionen, i synnerhet om den i sin grund har formen av ett Jag-Du förhållande, verkligen borde kunna säga mycket om den nu centrala hur-

---

¹⁸ A.a. s. 168.

frågan. Alltså det sätt på vilket traditionstillhörigheten påverkar eleverna då de skall läsa texten utifrån vissa givna utgångspunkter. Hur de genom den tradition de till att börja med är en del av har en förståelse av berättelser och inte minst genom det sätt de utifrån denna använder vissa frågor för att skapa en viss betydelse i texten. Elevens samhörighet med traditionen då den är ett Du innebär att hon låter sig påverkas av den och att det handlar om ömsesidighet. Den mening som skapas, skapas i ett förhållande och frågan blir nu vilken inverkan den påförda vetenskapen om syftet med läsningen blir. Detta skall jag inte reda ut här, vad det var jag ville peka på var det sätt som min förändrade ingång i texten påverkar vad jag ser i den berörda texten.

3.2 Förståelser av "förförståelse" och "försättande"

Då det ovan givna citatet upplevs som viktigare än tidigare leder det också till en ny möjlighet att följa Gadamer tankar, så att vi kan förstå citatet utifrån den del av verket som det är en del av. Det skall jag dock inte göra just nu, syftet med min uppsats är ju inte att göra en tolkning av *Sanning och metod*, utan snarare se på hur olika tolkningar uppkommer med hjälp av denna. Således går jag vidare med att granska mina tolkningar av verket ifråga och nu skall jag på ett tydligare sätt vända mig mot bland annat förförståelsen – jag skall alltså se hur min tolkning av Gadamer tankar om hur förförståelsen ändrades när min läsning förändrades. Från att tidigare sett förförståelsen som en viktig del i hur man närmar sig texter och tar dem till sig framträdde en annan betydelse; snarlik, men på ett något annat plan ifråga om hur jag skall använda den. Centralt i min nya förståelse av förförståelsen och vad den skall användas till är de övriga delar i Gadamer teori som det leder vidare till. En sådan del är Gadamer tal om "att försätta sig" som också antog en något ändrad betydelse. Tidigare blev detta viktigt i ljuset av det sätt som eleverna kunde arbeta med texterna och vilken form av kunskap som de genom arbetet skulle nå (Jag ber läsare att betänka att jag i det skedet inte var så väldigt klar på vad jag ville och hur jag tänkte.). I min nya form av förståelse av texten och vad Gadamer kan mena med "att försätta sig" framträdde istället det sätt som försättandet ger en inblick i hur förståelsen uppkommer. Från att tidigare pekat på det sätt som vi måste bära med oss själva och vår historia in i den text vi möter för att tydliggöra dess annan-het framträder nu andra delar. Vad som nu blir tydligt och pockar på min uppmärksamhet är istället försättandet som en metodisk aspekt av hermeneutiken.

Som vi tidigare sett är försättandet nära kopplat till möjligheten att sätta de egna fördomarna på spel. Detta är en viktig del i att få syn på de egna utgångspunkterna, och genom detta göra den egna förförståelsen mer begriplig och genom detta produktiv. Men hur

förändras förståelsen av detta, om vi reflekterar utifrån en läsning som skall tydliggöra något speciellt eller som utgår utifrån bestämda frågor? Min förståelse av denna del av Gadamers tänkande är i det stora hela inte så förändrad. Vad jag kommit att se är vilka problem som kan uppresas för den som vill försätta sig eller fresta sina fördomar. Vid det förutsättningslösa mötet med en text kan man försätta sig och låta dess annan-het framträda som i relief mot det sätt som jag själv är och de frågor jag bär med mig. Det perspektiv jag har låter vissa aspekter framträda genom att de kan bringa fram något ur den text jag möter och tolkar.

Det problematiska jag ser i att ta del av en text med vetenskapen om att jag skall lära mig något visst av den, är att mina tankar torde komma i skymundan till förmån för den läsart jag får genom min vetenskap om syftet. Det den som tolkar skall se efter, det vill säga det man skall lära sig, borde kunna lägga sig som ett raster mellan tolkaren och det hon/han möter. De frågor som skulle kunna ha ställts, som finns grundade i den egna personen, hennes historia och kontext borde ha svårt att göra sig gällande. Självfallet försvinner inte den egna personen, eleven läser fortfarande utifrån hennes egna perspektiv utifrån vilket hon också förstår frågorna. Det kan kanske tyckas som att jag motsäger mig själv. Så är det inte. Vad jag vill peka på är det sätt som läsandet kommer att styras, men att detta alltid sker i förhållande till den enskildes utgångspunkter.

Om vi ser till den tolkning jag själv gjort av Gadamers text, som jag ovan utgått ifrån, framträder i mitt tycke det jag just reflekterade kring. Nämligen, det sätt som min tolkning är beroende av de frågor jag har med mig i mötet med texten. I mitt fall är det frågan om vilken av mina frågor jag vill finna ett svar på genom att undersöka vad Gadamer har att komma med. Som vi sett har jag tydliggjort olika aspekter, sett nya möjligheter och svårigheter i hans text beroende på vilken av frågorna jag betonat. Så menar jag, vilket tagits upp tidigare, att det även bör vara för eleverna. *För att återkoppla till problemen med vilka frågor som ges möjlighet att ställas menar jag att man kan konstatera att vetenskapen om att man skall lära sig något visst av texten kringskär och förändrar elevens möjliga tolkningshorisont. Självfallet försvinner inte eleven som aktiv uttolkare av en mening i texten, men försättandet borde bli av en annan art om det ens blir möjligt. Eleven bär fortfarande med sig sin historia och hennes traditionen är verksam i henne, hon ser fortfarande texten utifrån sitt perspektiv och hon behandlar texten på ett sådant sätt som hon genom sin levnad lärt sig att göra. Det som händer är att hon inte längre enkom frågar utifrån sin grundläggande horisont; det nya förhållningssättet har trängt in i henne och omformar mötet med texten.*

4. Fenomenologi

Den fenomenologi som jag tar mitt avstamp i är den som utvecklades av Martin Heidegger och som 1927 kom världen till del genom hans *Varat och tiden*. Det jag skall fokusera på i fråga om vad Heidegger tar upp i denna bok är i huvudsak hans syn på förståelse. För att detta skall vara möjligt måste jag dock först ta upp några av de mer grundläggande delarna i det heideggerska tänkandet, delar som alla är kopplade till förståelse. Anledningen till att jag väljer att ta upp Heideggers tänkande är på grund av den stora påverkan det haft på hermeneutiken och inte minst Gadamer.

Heidegger har, som jag tagit upp tidigare, ett speciellt sätt att uttrycka sig vilket kan medföra vissa svårigheter ifråga om hur lätt hans tankar är att ta till sig. Denna språkliga svårighet är i mitt tycke kopplad till en annan svårighet som är av något mer fundamental art. Det Heidegger tar upp, det synsätt han ger på existensen, är till att börja med svårt att hantera – hans tankar bryter mot många invanda sätt att se på livet och världen. Det är utmanande och ger nya perspektiv på många delar av livet och de mänskliga praktikerna. Heideggers tänkande är i mitt tycke viktigt när man söker efter en förståelse för hur vi förstår texter. Anledningen till detta står ej endast att finna i den inverkan Heideggers tänkande haft på tänkare i hans efterföljd, exempelvis Gadamer. En minst lika viktig anledning är att hans tänkande ger bra tankeverktyg att ha med sig i en reflektion över existensen och i mitt konkreta fall – hur hans tankar kan fördjupa reflektionen över förståelse av texter.

Som titeln på verket anger handlar det om ”varat” liksom om ”tiden”, två begrepp som är intimt sammanflätade med varandra. Vi börjar dock med vad han har att säga om *varat*. Med *varat* menar Heidegger det mänskliga varat, den mänskliga existensen och de frågor han ställer sig har till syfte att undersöka grunderna för den mänskliga existensen. Denna undersökning gör han grundligt, så grundligt att man ibland kan tappa den röda tråden. En av de grundläggande delarna i den mänskliga existensen är att människan i sitt vara är *befintlig*, människan är i världen. Befintligheten räknar Heidegger till en av existensens så kallade ”exsistentialer”, sådana aspekter av varat som är så grundläggande att det mänskliga livet inte kan vara vad det är utan dem. Att befintligheten är en av de viktigaste aspekterna i det mänskliga livet tydliggör han även genom den benämning han ger varat som människa. Han kallar människan för *tillvaro*, ett uttryck som egentligen gör sig bättre på tyska då benämningen blir *dasein*. I den tyska termen blir befintligheten tydligare då ”da” i princip kan översättas med ”där” och ”sein” med ”vara” – människan är där-vara. Människan, tillvaron, är alltid på en viss plats, befinner sig alltid i sin omgivning; hon är förenad och

oskiljaktig från sin värld. Hon är ett vara som är *där*. Att människan är i världen, i-världen-
varo, kan tyckas som ett trivialt påpekande men bör ses i förhållande till den tanketradition
Heidegger vände sig mot.¹⁹

Att vi som människor befinner oss i världen är inte något vi själva kan göra något åt, vi
är i världen vare sig vi vill eller ej; tillvaron är som han uttrycker det *kastad* in i världen.
Tillvaron och världen är oskiljaktiga i det att tillvaron är ett varande som är där, på en viss
plats i ett givet sammanhang.²⁰

Den andra delen i titeln, ”tiden”, vad har den med tillvaron som tillvaro att göra, på
vilka sätt är tiden en del i existensen? Som framkommer ganska snabbt då man närmar sig
Heideggers tänkande i *Varat och tiden* är tidsligheten en mycket betydelsefull aspekt i den
mänskliga existensen. Heidegger lyfter förenklat fram tre aspekter, eller förståelser, av tiden -
”ekstaser” – som ger det mänskliga livet den utformning det har. Det är det vi tillvardags
kallar det förgångna, framtiden och nuet.

4.1 Kunna-vara och förståelse

Tillvaron befinner sig således både i tiden och i världen. Man kanske kan säga att tillvaron är
utsträckt på olika sätt som gör att hon hela tiden är mer än vad som kan tyckas vid första
anblicken. I varat i världen och tiden upplever sig tillvaron ha vissa *möjligheter*, hon erfar och
upplever att hon kan företa sig vissa saker. Detta till följd av att varat som tillvaro innefattar
att hon i detta är *kunna-vara*, som Heidegger uttrycker det. Att kunna vara något är i det här
tänkandet mycket grundläggande vilket han själv formulerar som följande: ”Tillvaron är inte
något förhandenvarande [ting], som därutöver på köpet besitter förmågan att kunna något,
utan tillvaron är primärt möjligvaro”²¹. Förmågan att kunna bli något annat än vad hon är, att
kunna göra andra saker än de hon gör, är ett grundläggande drag i existensen. Ett grunddrag
som även hänger samman med befintligheten eftersom tillvaron i kraft av att vara befintlig får
sig vissa möjligheter givna. Jag har i denna stund exempelvis möjligheten att sluta skriva och

---

¹⁹ Heidegger, M. 2004a (1927). *Varat och tiden, del 1*. s. 176-180, 192. se gärna Svendsen, L. Fr. H. 2003
(1999) *Långtråkighetens filosofi*, Natur och kultur. för några tankar om hur man skall översätta ”dasein”. Det
tänkande Heidegger vände sig emot är det cartesianska med dess syn på människan som en kropp i vilken det
finns en själ, uppdelningen av världen i res extensa och res cogitans. Inte heller det synsätt Kant gjort sig till tals
för med åskådningsformer och ting i sig är godtagbart. På det hela taget vände sig Heidegger mot den typen av
tänkande som framhåller ett medvetande som genom introspektion kan nå sann kunskap om världen och sig
själv, en kunskap som är helt objektiv och från ingenstans. Självfallet vänder han sig även mot tankar om
platoniska idévärldar. Angående detta se: introduktionen till (ed.) Guignon, C. B. 2006 (1993), *Cambridge
companion to Heidegger*, 2:a utgåvan, Cambridge university press, framförallt s. 3-8; Flöistad, G. 2001 (1991)
Filosofi och vetenskap 2, Studentlitteratur, s. 349f.

²⁰ Heidegger, M. 2004a. s. 177ff. §29.

²¹ A.a. s. 187, §31.

gå ut och ta en promenad, något jag omöjligen skulle ha klarat av om jag inte varit befintlig i världen, i-världen-varo.²²

Grunden för tillvarons vara som kunna-vara är *förståelsen*. Förståelsen är en lika grundläggande betingelse för varat som befintligheten och vi har alltid någon form av förståelse av oss själva och den situation vi befinner oss i. Vi är i världen och förstår den på ett eller annat sätt. Den värld av ting vi befinner oss i framträder för tillvaron i sin användbarhet, tjänlighet eller rent av skadlighet. De finns här för oss som något vi har möjlighet att göra något med. Min dator vet jag att jag kan använda till att, som nu, skriva uppsats på. Den finns för mig i sin användbarhet och jag erfar vissa möjligheter i den. Jag vet även att jag med några snabba tryck på musen skulle kunna kolla min e-mail, denna möjlighet finns här för mig. Grunden för detta är min förståelse av vad en dator är och att den finns här i min värld. *På samma sätt förhåller det sig med dig som läser denna text. Du har en förståelse av vad det är du läser och varför du läser texten. Om du läser den i egenskap av opponent kanske du ser möjligheten att utifrån detta dokument göra en riktigt bra opposition vid det tillfället då vi ses. Detta är en av de möjligheter som du kan greppa utifrån den situation du befinner dig i.*²³

Heidegger ställer den retoriska frågan om ”hur det kan komma sig att förståendet - /.../ - ständigt tränger fram mot möjligheterna?”²⁴ Självfallet har han själv svaret och menar att förståendet till sin grund har karaktären av *utkast*. Vi gör utkast och förståendet gör att vi utkastas i vår värld i enlighet med det sätt som vårt förstående är format. Vi har som varande i världen hela tiden olika idéer om vad vi skall göra och genom detta lägger vi upp våra planer och möter, kastar oss ut i världen. I detta har tillvaron inget att välja på. Tillvaron förstår sig själv utifrån sina möjligheter som hon genom det sätt existensen är konstituerad på kan tränga fram mot. Hon rör sig mot någon av de möjligheter hon erfar. Utifrån förståelsen gör hon utkast och tränger fram mot möjligheterna som hon så småningom blir. Detta framträngande genom utkastandet behöver hon inte göra på något särdeles planerat sätt, utan är något som ständigt fortgår, med samma naturlighet som att andas.

Förståelsen öppnar möjligheter för tillvaron, vilket leder till det fortlöpande utkastandet. Då hon gör detta går tillvaron utöver vad hon rent faktiskt, empiriskt konstaterbart är. Eftersom hon genom utkastandet befinner sig i sina möjligheter och rör sig mot ett förverkligande av sitt kunna-vara är hon redan det som hon siktar mot att bli. Det ännu icke

---

²² A.a. s. 186-188.

²³ A.a. s. 186-189.

²⁴ A.a. s. 189.

uppnådda har föregripits och ”tillvaron [kan] säga till sig själv: ’Bli till det du är!’”²⁵. *Du som läser denna text har som jag ovan konstaterat förståelse av vad det är du gör, och du läser texten på olika sätt beroende på vilken anledning du har att läsa den. Om du läser texten i egenskap av opponent håller du redan nu på att förverkliga ditt kommande vara som opponent. Utifrån det heideggerska tänkandet kan man säga att du redan i nuet, i ditt läsandes sund, tar del i framtiden eftersom det är din förståelse av den som ger dig ett visst sätt att läsa denna text. Du har möjligheten att bli en bra opponent, och din förståelse av vad det innebär att vara en bra opponent vägleder ditt handlande. Vidare kan vi även tillägga att din möjlighet att bli en bra opponent finns i en värld i vilken det finns oppositionstillfällen. Du, liksom jag, är införda i en värld som finns innan oss, men som vi måste förhålla oss till.*

Förståelsen som alltid är grundad i tillvarons ”där”, hennes befintlighet, ger henne vissa möjligheter. Förståelsen av möjligheterna kan utvecklas genom att tillvaron *utlägger* sin förståelse, fördjupar denna.²⁶ Tillvaron kan alltså få en djupare förståelse av sitt vara om hon engagerar sig i sin tolkning av världen.

4.2 Att förstå tiden rätt

Ovan nämnde jag att man kan säga att tillvaron är ”utsträckt” i tiden, detta påstående skall vi nu, hastigt, granska. Tiden och *tidsligheten* är viktig i förståelsen av tillvaron och inte minst hur fråga om hur vi kan förstå tillvarons förstående. Heidegger, som vill göra upp med det tidigare tänkandet vilket han menar kommit fel, vänder sig mot användningen av begreppen det förgångna, nuet och framtiden. Han menar att de är uttryck för den ”vulgära” tidsförståelsen som lett tänkandet på villovägar. Den grundläggande anledningen till att han vänder sig mot de här begreppen är att vi med användandet av dem bortser från den helhet som finns i varat. Tillvaron kan inte enkelt avgränsas från det som hon varit och erfarit, lika lite som hennes föreställningar om det som komma skall kan uteslutas från varat. Som vi såg ovan i fråga om möjligheterna och tillvarons vara som kunna-vara är tillvaron mer än vad vi rent empiriskt, faktiskt, kan fastställa. Till följd av detta menar Heidegger att man bör tala om tillvaron som tidslig, att hon i sitt vara bär med sig det som varit och det kommande i sin nuvaro. Den tidsliga aspekten av varat delar han in i *varitheten* (även *varitande*), *tillkommelsen* och *nuvaron*. Att vända sig mot den vulgära tidsförståelsen kan kanske tyckas som något av ett filosofiskt hårklyveri, men det har en avgörande inverkan på varat i

---

²⁵ A.a. s. 190. Se gärna även Coutzens Hoy, D. “Heidegger and the hermeneutic turn” s. 186ff. i *Cambridge companion to Heidegger*, 2:a utgåvan, ed. Guignon, C. B. 2006 (1993). Hoy menar i sin läsvärda artikel att tillvaron även kan missa att bli vad hon är.

²⁶ A.a. s. 193f. §31,32.

förhållande till tiden. Hans förkastande av termen framtid och ersättande av denna med tillkommelse är belysande i förhållande till möjligheterna och kunna-varat. Detta eftersom termen tillkommelse pekar på att det som ännu inte är, är något kommande vilket tillvaron kommer fram till, rör sig mot, genom sitt kunna-vara. Den tillkommelse som är grundläggande för tillvarons tidslighet är också sammanbunden med hennes varighet som finns i henne i nuvaron. Om varigheten hade varit förgångenhet hade den varit ett helt ”avslutat kapitel” i varat och således inte någon del i tillvarons vara som nuvaro. Då hade tillvaron inte haft någon historia och, som jag tolkar Heidegger, hade tillvaron inte varit någon tillvaro utan ett ting som saknar förståelse av det egna varat.²⁷

Detta innebär att du som läser den här texten inte gör det som någon enskild avgränsad händelse som kan lyftas ut ur ditt vara. Du läser den genom din historia som på ett tydligt sätt kan – om du är opponent eller examinerator – förmå dig att läsa vad jag skrivit. Du läser vad jag skrivit i den situation som du befinner dig i och du förstår den, bland annat, utifrån de antaganden som du lärt dig vara riktiga om exempelvis fenomenologi och vad man lär sig av att läsa texter. Som synes närmar vi oss här väldigt mycket av det jag togs upp av Gadammers tankar om hur vi förstår texter. Även i Gadammers fall är historien viktig och förståelsen är alltid sammanbunden med det som varit, varigheten finns i nuvaron.

För att ytterligare tydliggöra delar av vad jag ovan försökt säga på ett kanske alltför heideggerskt språk kanske det kan hjälpa med ett exempel. Det exempel jag tar är mig själv. I denna stund sitter jag vid min dator och skriver om Heideggers fenomenologi. Detta kan jag göra genom att mitt vara i grunden är befintligt, jag sitter ju här och hanterar tingen runt om mig. Men befintligheten säger inte allt om varat, det säger inget om hur det kommer sig att det är just Heideggers tankar jag sitter och skriver om, lika lite som det säger något om hur jag upplever detta. Anledningen till att jag sitter här och skriver denna söndagseftermiddag är att jag går på lärarprogrammet och att jag vill bli lärare, helst en duktig sådan. I min nuvaro har jag alltså siktet inställt på att jag skall bli lärare, jag har så att säga greppat den möjligheten och håller på att göra mig till lärare. I min nuvaro är således det jag ännu inte är en viktig del, det jag inte är jobbar jag med för att bli. Det icke-varande – mitt kommande vara som lärare – är i detta synsätt en aktiv del i det som jag just nu är. Det som komma skall finns i min nuvarande existens och ger den en viss utformning; jag förstår mig själv på ett sätt som lett mig till att ta just denna möjlighet – jag håller på ”att bli till det jag är”.

---

²⁷ Heidegger, M. 2004b. *Varat och tiden del II*. s. 115-119, 176, §65, 87.

Då jag går upp i detta jag skall bli skriver jag på den här uppsatsen i vilken jag bland annat valt att se vad jag kan göra med hjälp av fenomenologin. Anledningen till att jag tar upp fenomenologin står att finna i det jag varit med om och som jag fortfarande bär med mig. Det jag har varit är jag fortfarande då det ger min nuvaro en viss struktur, vilket medför att jag just nu vänder mig till fenomenologin för att få svar på mina frågor. Det som har varit är i nuet och ger mig en viss blick på det tillkommande som jag närmar mig då mitt vara är ett kunna- vara. Att jag behandlar Heideggers fenomenologi kommer av att jag ser den som något användbart, som något som finns för mig genom sin användbarhet och som jag ser vissa möjligheter i.

5. Vad kan detta säga oss II

Nu var vi tillbaka vid den frågan igen. Som läsaren har kunnat se finns det många likheter mellan det som Heidegger tar upp i *Varat och tiden* och det som Gadamer behandlar i *Sanning och metod*. Eller mer precist, vad jag har tagit upp från respektive verk. Jag skall nu gå tillväga som jag gjorde tidigare under rubrik *Vad skall detta säga oss I*, då jag tydliggjorde det sätt som olika frågeställningar framhåller olika delar av delar av texten i fokus. Alltså hur förståelsen av vad man skall ha en text till, färgar läsningen och den slutgiltiga förståelsen.

Det just avslutade textavsnittet om Heideggers fenomenologi är författat med min ursprungliga frågeställning – alltså den om vilken form av kunskap man kan nå genom läsandet – i tankarna. En av anledningarna jag då såg till att jag skulle ta upp delar av Heideggers tänkande var att de skulle kunna fördjupa förståelsen av hermeneutik. Gadamer är på vissa håll, som hans tankar om tiden och tidsavståndet, tydligt influerad av Heidegger. Förutom att det skulle kunna ge en bättre förståelse av Gadamers hermeneutik hade jag också en, ganska oklar, tanke om att jag skulle kunna använda de insikter man får genom det heideggerska tänkandet för att föra min egen reflektion angående narrationer och kunskap vidare. Min inläsning av och försök att greppa Heideggers tankar i *Varat och tiden* var således förhållandevis uppfyllda av de sätt som jag skulle kunna använda teorierna. Som vi såg tidigare, då jag reflekterade över min egen tolkning av Gadamer ledde det sätt som jag läste på först till att jag valde att fokusera vissa delar. Delar som jag med ett annat anslag förmodligen inte skulle ha lagt så stor vikt vid. Effekten blev även att jag såg att man kunde ha olika delar av hans teori till olika saker. I den tolkning av och reflektion kring min första tolkning av Heidegger som jag nu skall genomföra kommer jag att, dels använda några av de tolkningsverktyg man får tillgång till genom Gadamer, dels de som Heidegger tillhandahåller.

5.1 Tankar om tid

Låt oss börja med den tolkning jag gjorde av tidsligheten. I denna framhöll jag de tre delarna som Heidegger talar om och tydliggjorde hur det kommer sig att man inte kan skilja det nuvarande från det förgångna, varitheten. Jag framhöll även att det vi i den vulgära tidförståelsen kallar framtiden inte heller kan skiljas från det nuvarande. Av olika anledningar tog jag detta för en central aspekt. De här anledningarna skall jag nu undersöka, för att utifrån dem tydliggöra om det sätt som läsning med syftet att förstå något speciellt ger ett visst utslag i förståelsen det lästa.

Den förmodligen mest centrala anledningen är att jag genom att ta upp detta – tidsligheten och sätten att förstå tiden – ville fördjupa förståelsen av tidsavståndet och traditionen som vi möter hos Gadamer. Stora delar av *Varat och tiden* och *Sanning och metod* läste jag parallellt, men inte de delar av Heideggers skrift som uttryckligen behandlar tidsligheten. Som läsaren kan se i noterna finner man de passagerna i den andra delen av boken. Grunden till min önskan att förstå tidens inverkan på varat står i dess uttryckligaste form att finna hos Gadamer, det var läsningen av den som gav mig impulsen att söka mig vidare i *Varat och tiden*. Jag hade således redan en form av förståelse av vad jag hade att vänta rörande tidsligheten. Jag hade även tidigare läst vad andra skrivit om Heidegger; jag var inte helt ”nollställd”, utan hade en bild av vad andra tyckte och upplevde som viktigt. Jag befinner mig således i en tolkningstradition av Heidegger som påverkat det sätt jag läst – sättet jag närmade mig hans tänkande på var inte förutsättningslöst. Som synes är det många saker som är upphovet till att jag gick tillväga på ett sådant sätt som jag gjorde, men vad resulterade det i?

Som jag ovan nämnde tog jag upp de tre aspekterna av tidsligheten och min tanke med det var att det skulle fördjupa förståelsen av Gadamers hermeneutik. Mitt syfte var även att jag skulle kunna använda det för att säga något om kunskap och förståelse. Det jag då såg i Heideggers tankar om varats tidslighet, förstod jag som något jag förhoppningsvis skulle kunna använda till att säga något om den kunskapsform narrationen kan ge. Mina tankar gick ungefär som så att det egna varats historicitet skulle kunna tydliggöras, då man på ett aktivt sätt jobbar med hur man förstår narrationer. Jag tänkte alltså att man genom att arbeta med narrationer från i huvudsak den västerländska kulturen skulle kunna tydliggöra det sätt som vi är förenade med det som varit. Utifrån detta skulle man sedan kunna bygga upp någon form av reflekterande historisk medvetenhet.

Min förståelse av tidsligheten och i synnerhet varithetens vara i nuvaron var i detta skede kopplad till det sätt som Heideggers tankar kunde belysa aspekter i varat som borde fångas in i lärandet. Tonvikten låg för mig i min första läsning på hur historien skulle kunna upplevas som mer angelägen för eleverna. Vid min återkomst till Heidegger med den nya frågan förändrades mitt fokus, utifrån mitt nya perspektiv såg jag på ett tydligare sätt varithetens del i nuvaron som kan förklara vad och hur vi förstår. Fram trädde nu det sätt som elevernas historia är en omöjlig aspekt att bortse ifrån då man vill veta hur de förstår texter. Varats innefattande av det som varit som en metodisk aspekt i fråga om hur vi förstår texter var nu alltså ett framträdande drag i *Varat och tiden*. Detta till skillnad från den tidigare

förståelsen, då ett uppmärksammande av elevernas historia var att se som en aspekt som kan få det förflutna att framstå som mer intressant för eleven.

Ifråga om aspekten tillkommelse förhåller det sig på ett likartat sätt. Denna del i tillvarons tidslighet var dock för mig inte riktigt lika framträdande, då jag läste utifrån min första frågeställning. Jag skall därför gå vidare med att använda tankarna om tidsligheten och användbarhet för att granska min tolkning. Som vi ovan sett är Heideggers idé om tillvaron som kunna-vara kopplad till tidsligheten genom det sätt som tillvaron lever sina möjligheter i tiden. Hon är i tiden och det är genom tiden som hon förverkligar sina möjligheter, greppar sådant som blir henne givet. I mitt vara i världen och tiden såg jag möjligheten att använda fenomenologin. Min horisont öppnade sig mot Heideggers tänkande och jag såg det som något vilket framträdde i sin användbarhet. I Heideggers analys av världen är vårt umgänge med tingen en inte oväsentlig del. Något jag i det urval jag ovan gjort med den första frågan i tankarna i princip bortsett från.

5.2 Tjänlighet och tidslighet

Nu, vid den andra reflektionen över *Varat och tiden*, kan jag utifrån mitt hermeneutiska perspektiv konstatera att jag inte lyckats fresta mina fördomar på ett sådant sätt att de blev tydliga. Jag levde dem och lät dem leda min läsning, tydliggörande vissa aspekter och döljande andra. Nu skall jag försöka att fresta mina fördomar genom att åter vända mig mot det tänkande jag tidigare försökt komma in i. Skillnaden nu mot då, är att jag nu bär med mig andra frågor och har förhoppningsvis en större medvetenhet om tolkningsprocesser, vilket gör att jag i högre utsträckning kan röra mig mellan mina olika sätt att förstå texten. Det som blir synligt nu när jag vänder mig åter mot den med andra frågor, är det sätt som jag sett texten genom de möjligheter jag såg i den. Det sätt som jag såg den dess tjänlighet. Och som allt tjänligt är det tjänligt *för att* uppnå något. I detta fall, handlade det till att börja med om att använda texten för att undersöka vilken form av kunskap man kan nå genom narrationer. Som vi sett nu när jag skrider till verket med en annan fråga framträder andra delar av teorin i sin tjänlighet. Andra aspekt framstår som centrala och som något jag bör ta upp, eftersom syftet med läsningen förändrats. En av de aspekter jag med min nya frågeställning skulle ha behandlat är hans tankar om tingen och deras tjänlighet. Anledningen därtill är att jag finner att Heideggers resonemang kring detta kan bidra till att lösa min fråga om hur vi tar till oss texter. I min första läsning framstod inte de här delarna som viktiga, de var inget jag utifrån den frågeställningen behövde uppmärksamma. Men, när jag nu har en annan blick på Heideggers teori, framstår frågan om hur vi uppfattar tingen som högst väsentlig.

Att se texten utifrån sin tjänlighet är något jag menar att även eleverna borde göra då de läser texten med syfte att förstå något visst. Självfallet läser de inte på samma sätt och jag skulle säkerligen läsa den på ett annat sätt än vad de gör, men grunderna för hur vi möter texten menar jag är de samma. Detta av den enkla anledningen att vårt vara som tillvaro har samma grundläggande konstitution genom dess förankring i tidsligheten och befintligheten. Jag, liksom mina låtsaselever, förstår utifrån den värld vi befinner oss i liksom vårt vara i tiden. Detta gör att vi i den situation vi befinner oss i greppar vissa möjligheter, som att läsa en berättelse i ett visst syfte.

Min önskan att använda fenomenologin för att uppnå ett visst mål, svara på en frågeställning, är beroende av det sätt jag förhåller mig till framtiden, tillkommelsen. Det som ännu inte är här, min avslutade lärarutbildning, har en genomgripande påverkan på mig i min nuvaro. Jag handlar i enlighet med det som ännu inte är och låter det genomsyra mitt vara redan nu. Jag är omöjlig att skilja från min framtid, i vilken jag skall ha ett svar på de frågor jag inledningsvis ställt. Detta förhållande är viktigt, då man ser till mina olika tolkningar av Heidegger, och förklarar den grundläggande struktur i vilket tjänligheten kan passas in. De mål jag vill uppnå är ju ännu inte empiriskt närvarande men, jag jobbar mot dem och gör dem till en del av nuvaron. I denna process är tingens tjänlighet något som framträder för mig som strävar mot ett visst mål.

Insikten om detta, eller kanske denna syn på varat, hade inte kommit till mig om jag hade hållit mig kvar vid de frågor jag hade från första början. Med den första frågan om vilken kunskapsform som narrationer kan ge skulle jag inte ha ägnat någon större uppmärksamhet åt hur förståelsen formas. Jag hade heller inte sökt bli varse vad effekten blir om man kommer in i en text med en viss fråga. Viktigare var i det ursprungliga sammanhanget istället, det sätt som intresset för ämnet historia skulle kunna väckas hos eleverna då de upptäcker att det förgångna flödar genom dem. Något som jag i mina första tankar tänkte att man skulle kunna göra genom att använda berättelser på ett aktivt sätt, i vilket samtalen om berättelsen är en viktig del. Min tanke var förutom att ämnet skulle bli mer intressant, även att man skulle skapa någon form av historisk medvetenhet.

I nuläget, då jag vill förklara vilken effekt medvetenheten om att man skall lära sig något speciellt av att ta del av en text, blir förståelsen av tillkommelsen av större vikt. *För just som jag, när jag nu läser och skriver med tanke på det som komma skall, borde detta kunna jämföras med elevernas läsande av en text. Då man går in i en text med vetskapen om att man skall lära sig något får den en mening utifrån det som ännu inte är. Nuvaron, i vilken elevernas läsning sker, förlänas en mening utifrån den förståelse av det (till)kommande de*

bär med sig. Det just beskrivna förhållandet där nuvaron blir vad den är utifrån framtiden, tillkommelsen, leder mig till en önskan om djupare undersökningar av Heideggers tankar och teorier. Eftersom min förståelse säger mig att jag skulle kunna finna något användbart i dem för att få svar på min fråga upplever jag det meningsfullt att vända mig till dem. Teorierna öppnar sig utifrån de tankar jag har om dem och får i det att jag söker mina svar en mening som förändras allt eftersom studierna fortskrider. *Jag menar att elevernas förståelse av texten borde förändra sig på samma sätt; de läser den med vissa tankar i sinnet och då öppnar den sig på olika sätt, vilket leder dem vidare till andra delar som de nu fokuserar.*

Som jag hoppas har framgått har jag i min reflektion över tolkandet och den tolkning jag gjort hela tiden ställt frågor till mig själv. Varför har jag läst på detta sätt, finns det några andra sätt att läsa? Vad tyder min läsning på, hur kan jag härleda min fråga till texten? Detta är grunden i den tolkande praktiken.

6. Uppsamling

Jag skall nu kort redogöra för hur man utifrån det fenomenologiska och hermeneutiska perspektivet kan förklara hur förståelsen av texter uppkommer. Grundläggande i det tänkande jag hittills belyst är att vi alltid har någon form av förståelse av det vi stöter på i vår värld, vilket alltså inbegriper texter vi tar del av. Vidare kan man utifrån detta perspektiv säga att det sätt som vi förstår texter på hänger samman med den förförståelse vi har och som gör att de framträder på olika sätt. Vi gör olika tolkningar av dem. Den tolkning man gör av en text hänger nära samman med den tradition man är en del av, vilket ger oss ett visst sätt att förstå. I elevernas fall innebär detta att de har vissa ramar för hur de skall tolka den text de stöter på. Detta förhållande gör att de som delar av samma tolkningsgemenskap närmar sig berättelsen på ett snarlikt sätt.²⁸ Vårt förhållande till den tradition vi är en del av kan vi vara mer eller mindre väl medvetna om, vi kan också jobba mer eller mindre aktivt med vår tolkning i förhållande till traditionen. I den medvetna traditionstillhörigheten kan man ställa sig frågor rörande hur andra brukar tolka texten; skiljer sig min tolkning från de gängse eller är den helt i linje med de vanliga sätten att förstå, skulle en annan tolkning kunna tillföra något? Hur väl vi försöker förstå texten, och hur engagerade vi blir i tolkandet, är dock avhängigt andra aspekter än de vi finner i Gadammers tankar om tolkning. För att nå till de mer djupliggande anledningarna angående hur vi förstår berättelser måste vi skaffa oss en förståelse av det mänskliga varat. Detta är något vi kan tangera då vi vänder oss till Heideggers tänkande som ju säger sig vara en utläggning av varat, klagörande existensens grunder.

Utifrån min förståelse av Heidegger menar jag att vi kan få en glimt av vad som är grundläggande för att någon – exempelvis en elev – skall gripa sig an en text, liksom hur detta möte går till. Den elev som skall ta del av berättelsen har någon form av förståelse av vad hon gör i skolan, en förståelse som kommer till ytan i nuvaron och som grundar sig i varitheten liksom i tillkommelsen. Eleven befinner sig i den situation hon är genom att hon är sin historia, bland annat det faktum att hon kanske gått i skolan i 10 år innan hon hamnar i situationen att tolka texten. Samtidigt har hon någon idé om vad hon gör i skolan utifrån framtiden, tillkommelsen. Hon kanske är inriktad på att få bra betyg för att kunna komma in på eftertraktade utbildningar, hon kanske ser skolan som en transportsträcka mot ett friare liv då hon lämnat den.

---

²⁸ För uttrycket ”tolkningsgemenskap” se Vikström, B. 2005, s. 22ff. Vikström skriver bl.a. att ”[d]en tolkningsgemenskap vi hör till som studerande, forskare och lärare ger vår tolkningsuppgift vissa yttre ramar[...]och en därtill hörande verklighetsuppfattning”

Detta ger henne olika sätt att förstå sin situation och därmed förhålla sig till uppgiften, att läsa en viss text. Elevens förhoppning eller fruktan inför framtiden är viktig för att förklara varför hon ens lutar sig fram över texten och börjar läsa. Detta förhållande har jag ovan förklarat med hjälp av det sätt som jag tolkade texterna, hur min tolkning är avhängig mitt förhållande till tillkommelsen, liksom det sätt som tillkommelsen är knuten till varitheten i nuet. Mitt vara som lärarstudent, de tankar jag har inför framtiden och förhoppningar knutna till denna uppsats, liksom mitt val att ta upp just de teorier jag tagit upp; allt hänger samman i tiden. Det som sker i nuet hänger intimt samman med vad jag tidigare varit med om, bland annat vilka böcker jag läst. Jag menar att det även gäller för eleverna; vilka tankar eleven nu än har inför framtiden så måste de ses som en av de avgörande aspekterna i hur det går till när hon vänder sin blick mot texten, liksom *om* hon gör det.

Utifrån det jag kommit fram till i min granskning av min tolkning kan vi även säga att eleven som fått i uppgift att läsa texten för att lära sig något speciellt läser den i ljuset av dess tjänlighet. Den förstås utifrån vad den skall användas till, som när jag ovan beskrev hur jag tolkade Heidegger andra gången. Det sätt som man kommer att förstå texten på i den imaginära kontrollgruppen kommer inte att vara likadant, eftersom man i denna grupp inte ser texten i förhållande till samma tjänligheter. De tjänligheter som deltagarna i denna grupp kommer att se texten i ljuset av har en annan grund. Även i detta fall spelar tidslighet en viktig roll vilken gör att vad de skall ha texten till i framtiden påverkar deras sätt att förstå den. Vi såg ovan hur jag kom till olika förståelser av Heidegger och Gadamer beroende på vad jag såg att jag skulle ha texterna till, vilket syfte de skulle tjäna. I fråga om hur jag förstod Gadamer kanske detta inte är tydligt, men om vi tar med oss mina tankar om tjänligheten jag tog upp ifråga om min tolkning av Heidegger torde detta kunna bli tydligare. I interpretationen av Gadamer tog jag upp andra aspekter av hur tolkningen går till, och hur vi kan göra våra tolkningar bättre.

Det jag i min granskning av mitt första närmande av *Sanning och metod* bland annat tog upp var den inverkan som förförståelsen har. Jag redogjorde också för hur min egna förförståelse förändrade vad jag såg i texten. Jag beskrev hur olika aspekter av Gadamer text framträdde på olika sätt, och hur jag i de olika tolkningarna såg olika möjligheter i texten – hur den skulle kunna leda vidare till något annat. (Det sätt som mina tolkningar förändrades kan även ses som ett exempel på hur förståelsen blir allt mer mångfacetterad och sammanbindande genom den aktiva tolkningen.) Som jag tidigare tagit upp borde det rimligtvis vara så även med eleverna, att de med olika förståelser av hur de skall läsa texterna kommer att förstå dem på olika sätt. En del i förståelsen av en text handlar om, om vilken

värld man ser öppnas i den. I mitt låtsasförsök handlar det om på vilka sätt de upplever att berättelsen öppnar för en förståelse av den tid de skulle lära sig något om och förstå. Även detta har jag exemplifierat med hjälp av det sätt som mina läsningar förändrades. Då jag den andra gången gick igenom teorierna öppnade de sig på ett annat sätt. Jag erfor andra dimensioner i dem som jag upplevde kunde leda till något annat. Jag blev även varse att jag i den andra tolkningen gärna skulle ha gått djupare in i vissa aspekter, då jag nu såg en meningsfull ingång i dem. Just som mina texter öppnades på ett visst sätt beroende på hur jag läste borde texter öppna sig på olika sätt för eleverna. Olika aspekter i texten öppnas och leder vidare till andra sätt att förstå. Förståelsen förändras och om eleven är riktigt vaksam kan hon i detta få syn på sig själv, det sätt som hon upplyser textens dunkel genom sättet hon förstår.

6.1 Giltighet

I det sätt som jag ovan förklarat hur jag menar att eleverna rimligtvis borde förstå berättelsen spelar det sätt som jag tolkat mina texter en avgörande roll. Men vad kan det finnas för någon sanning i det jag visat genom att använda denna metod? Hur trovärdigt är det jag ovan tagit upp? Svaret på den frågan menar jag att vi å ena sidan finner i hur väl jag genomfört mina tolkningar och hur väl jag beskrivit det sätt som min förståelse förändrats; alltså vilket material jag skaffat mig för att skapa en bild av hur tolkandet går till. Å andra sidan finner vi svaret i den förståelse vi har av fenomenologin som önskar tydliggöra några av de allra mest grundläggande aspekterna i det mänskliga livet. Har man inom denna tanketradition verkligen lyckats klargöra några av de grundläggande beståndsdelarna – ja, då borde man utifrån denna teori kunna göra vissa anspråk som faktiskt kan vara giltiga. Mina teoretiska grundantaganden är alltså av stor vikt i detta sammanhang, då det är utifrån dessa jag uttalar mig. Men samtidigt finns det ett problem här, som pochar på en empirisk granskning. En granskning som kan tydliggöra om vi i vårt tolkande av förståelsen faktiskt säger något om verkligheten, eller om vi flytt in i en metafysisk tankestruktur.

Jag måste dock i detta läge höja ett varningens finger angående vilka sanningar man kan uppenbara genom empiriska undersökningar. Det fenomen man undersöker ligger inte där i vår värld öppet att erfara på ett allt igenom objektivt sätt. Forskaren bär med sig sina förståelser av vad det är som skall utforskas och vilken metod som är den mest lämpliga. Teoretiska och metodologiska antaganden avgör på förhand vad det är forskaren *kan* se efter och därmed finna.

I nästa avsnitt skall jag ta upp några av de grundläggande tankarna inom fenomenografien. Det passar i detta sammanhang bra då fenomenografiska studier är en form

av undersökningar som handskats med frågor liknande de jag ställer mig genom att använda en stor mängd empiriskt material. När detta är avklarat kommer jag att sammanföra de olika teorierna för att jämföra och diskutera. I detta avslutande kapitel skall svaren på de inledningsvis ställda frågorna ges.

7. Fenomenografin

Som jag konstaterat har man inom fenomenografin sett på likartade frågor som de jag söker belysa och bringa klarhet i. Centralt inom fenomenografin är de empiriska studierna som verkar kunna beröra i princip alla upptänkliga former av uppfattningar – allt från uppfattningar av matematik och fysik till hur man förstår texter av filosofisk karaktär. Fenomenografin och den heideggerska fenomenologin har ett gemensamt ursprung i den fenomenologi som utarbetades av Edmund Husserl. Detta gör att det finns vissa likheter mellan vad jag ovan tagit upp och det jag nu skall lyfta fram. Som tydliggörs av Marton och Booth är det en avgörande skillnad mellan fenomenografin och fenomenologin i det att den förra har en tydligt empirisk inriktning och undersöker andras erfارande. Fenomenologen däremot undersöker sina egna erfarenheter.²⁹ Enligt Marton och Booth söker fenomenografen istället i empiriska undersökningar efter olika sätt andra erfara något. Man vill tydliggöra variationerna i erfandet för att utifrån detta kunna säga något om hur vi erfår vår värld. Enligt de båda ställer fenomenografen frågor som söker utreda vilka kritiska aspekter man kan finna i erfandet av världen. De aspekter man finner söker man vidare att koppla till hur väl vi hanterar vår värld.

7.1 Yta och djup

En grundläggande tanke inom fenomenografin är att lärande kan ses som att den lärande får sin verklighet förändrad. Då vi lär oss något om något ser vi det på ett annat sätt, vi erfår det på ett annat vis. Man talar också gärna om djup- och ytinriktat lärande, där den förra är att se som det mer mångfacetterade och det senare som enklare och ytligt beskrivande av ett visst fenomen. Den som har en ytlig förståelse av något erfår det erfarna på ett entydigt sätt, som gör att många aspekter av det missas. I den ytliga förståelsen av ett fenomen kan exempelvis någon eller några aspekter hos ett visst fenomen lyftas fram, men den djupare förståelsen om hur de hänger samman saknas. Den som har en djupförståelse av fenomenet i fråga kan med detta sätt att erfara kan förklara hur olika aspekter hänger samman. Ett exempel på detta som Marton & Booth tar upp kommer från en undersökning i vilken man lät deltagare läsa en text om inlärningsmetoder.³⁰ När deltagarna läst texten tillfrågades de om vad texten handlade om. De svar som deltagarna kom med kunde i princip delas in i två kategorier.

---

²⁹ Marton, F. & Booth, S. 2000 (1997). S. 153.

³⁰ A.a. s. 41-46.

Den ena kategorin menade att texten handlade om olika former av inlärningsformer, de såg de olika delarna som *ett* fenomen som man kunde lyfta fram olika aspekter av. Den andra kategorin menade att texten handlade om en mängd olika saker. De hade ingen samlad förståelse av texten och kunde inte ge *ett* svar på frågan om vad den handlade om, utan kunde endast säga att den handlade om det *och* det *och* det. De båda grupperna kunde ta upp samma saker, men de gav ”dem en helt annan strukturell plats, och de strukturella olikheterna avspeglar skillnaderna i vilken innebörd de olika ämnena får.”³¹ Anledningen till att de förstod texten på så olika sätt, att de hade en djup- respektive ytinriktning till lärandet, är att de erfor situationen på olika sätt. Deltagarnas sätt att förstå kommer av att ”de relaterade sig själva till (eller erfor) situationen på olika sätt – och därmed gick tillväga med läsuppgiften på olika sätt”³². Deltagarnas olika sätt att förstå vad de skulle göra gav dem ett visst sätt att läsa texten då de grep sig an denna på olika sätt.

Det jag just tagit upp kan säga oss en hel del intressanta saker om hur vi förstår texter. Om jag gått fenomenografisk tillväga och använt mig av två riktiga grupper elever som fick läsa en text hade jag utifrån mitt empiriska material kunnat studera vilken form av förståelse de fått av texten. Jag hade kunnat se efter vilka som hade den djupare och sammanbindande förståelsen. Jag hade även kunnat se vilka som förstod textens olika delar som disparata enheter. Utifrån detta hade jag sedan förmodligen kunnat konstatera att de olika grupperna av individer förstod situationen på olika sätt och gick därmed tillväga på olika sätt. Deras olika tillvägagångssätt gav dem sedan olika förståelser av texten.

7.2 Intern relation och relevansstruktur

En viss likhet med fenomenologin finner vi i synen på människan som förenad med hennes värld, något man inom fenomenografin ibland uttrycker som en ”intern relation”. Med detta menas att det mellan den som erfar och det erfarna upprättas en förbindelse som gör de båda till vad de är. Människan skulle inte vara det samma utan sin värld vilken hon erfar på ett visst sätt.³³ Det sätt som vissa saker står ut ifrån andra i vår upplevelse av världen, exempelvis erfandet av en text, är inom fenomenografin avhängigt vad man kallar *relevansstruktur*. Det är ett behändigt begrepp, som pekar på det sätt som vårt hanterande av situationer är avhängigt vad vi upplever att de manar till. Upplever jag att en situation manar till något visst,

---

³¹ A.a. s. 42.

³² A.a. s. 44.

³³ A.a. s. 148

kommer jag i denna att fästa min uppmärksamhet vid vissa aspekter. Marton & Booth tar ett exempel med elever som skall lära sig vissa fysikaliska lagar.³⁴ Den ena gruppen får vara med om ett experiment de blir förbryllade av. Efter detta får de i uppgift att läsa en text som skall förklara de bakomliggande orsakerna. Den andra gruppen fick läsa texten utan någon erfarenhet av experimentet. De sistnämnda till skillnad från det förstnämnda hade således inte något specifikt att se efter i texten, vilket gjorde att de *inte* kunde upprätta någon relevansstruktur. Följden blev att de båda grupperna fick en olika god förmåga att tillämpa den vunna kunskapen i ett följande experiment. Den grupp som visste vad de skulle se efter i texten uppvisade ett bättre resultat. Den upprättade relevansstrukturen underlättade för deltagarna att erfara texten på ett sådant sätt som gav dem en djupare förståelse av dess innebörd.

Om vi jämför detta förfarande med mitt tankeexperiment med de två elevgrupperna skulle vi utifrån fenomenografien kunna konstatera att, individerna i mina båda grupper förmodligen skulle ha upprättat olika relevansstrukturer. De som visste vad de skulle lära sig av texten skulle få en struktur som framhåller vissa aspekter; just som deltagarna i exemplet ovan, vilka varit med om experimentet och genom detta blivit medvetna om vad de i texten skulle se efter. Jag skulle troligen få två kvalitativt olika sätt att erfara texten.

En annan central del i det fenomenografiska synsättet är att man söker efter *variationen* i de sätt som ett fenomen erfars. Man ser efter de olika sätt som man erfar, förstår, exempelvis en text för att tydliggöra att det finns många olika sätt att göra detta på. De olika sätten att erfara ett visst fenomen söker man sedan fånga i olika beskrivningskategorier. Genom detta försöker man visa hur erfandet är en fråga om att kunna urskilja olika delar, samtidigt som det också är en fråga om att vara medveten om de relevanta aspekterna. Att variationen i erfandet är en så central aspekt kommer av den grundläggande tanken om att lära sig något nytt är att erfara det på ett nytt sätt. I detta synsätt blir således variationen den grundläggande aspekten som för lärandet framåt. Därför är det av stort intresse att undersöka vilka förmågor som ger en ökad variation i erfandet av världen. Marton & Booth beskriver variationen och relevansstrukturen som lärandets ”mekanism” och ”drivkraft”. De är de saker som gör att vi kan erfara något på ett nytt sätt, gör att vi kan lära oss nya saker. Att lära sig något nytt är en central aspekt i skolans verksamhet och därför en fråga att intressera sig för. För att vi skall lära oss något nytt menar Marton & Booth att vi måste erfara det på ett nytt sätt, något som sker genom att vår relevansstruktur förändras. Det lärande som de i slutändan vill förmedla en

---

³⁴ A.a. s. 185ff.

förståelse av, är en form av lärande i vilken den lärande får en *förmåga* att erfara något på ett nytt sätt. Som jag tolkar det innebär det en önskan om att förmedla insikter som kan tydliggöra för pedagoger deras möjligheter att lägga grunden för den lärande att på lång sikt kunna lära sig att erfara på nya sätt. Detta genom att jobba med att tydliggöra det sätt som den lärande erfar olika fenomen och situationer. De talar om detta genom att använda uttrycket den ”naturliga attityden”³⁵, och vikten av att sätta denna ur spel, så att man kan erfara nya aspekter och därmed lära sig något nytt. Det handlar om att lära sig att se det bekanta med nya ögon, så att nya aspekter av det kan framträda – vara öppen för att allt inte är som det synes vara.³⁶

Marton & Booth tar under den angelägna rubriken ”Att försöka åstadkomma ett bättre lärande” upp några högst intressanta tankar i fråga om vad man kan lära sig av att läsa texter.³⁷ De studier de hänvisar till har alla det gemensamma att de försökt belysa hur en reflekterande förståelse av texten kan uppkomma. Som vanligt har man gått empiriskt tillväga, denna gång med kontrollgrupper och försöksgrupper. Kontrollgrupperna har fått i uppgift att endast läsa texten för att senare svara på frågor om den. Försöksgrupperna har fått olika former av instruktioner och ”hjälp” på vägen i form av frågor inskjutna i texten, vid slutet av kapitel eller frågor de skulle bära med sig. De frågor deltagarna skulle tänka på var hur man exempelvis kunde se olika innebörder i det som texten behandlade. Frågor var alltså av den typen som man lätt kan tänka sig kan underlätta för en djupare förståelse av texten, eftersom de var tänkta att få deltagarna att reflektera över det de läst.

Det resultat man i de olika undersökningarna kom fram till pekade på att personerna i försöksgrupperna som fått hjälp att få en djupinriktning till lärandet inte lyckades åstadkomma detta. Effekten var i många fall klart motsatt. Där man sökt få fram en variation i lärandet genom att uppmana deltagarna att reflektera genom att svara på frågorna som var kopplade till texten uppkom minst variation. De här intressanta upptäckterna, som gör många former av instuderingsfrågor diskutabla, härleder Marton & Booth till den förändring som skedde i försöksgruppernas sätt att gripa sig an och läsa texterna. De som fick frågor att ha med sig i läsandet kom att läsa sina texter alltför ”mekaniskt”, vilket lede till en oförmåga att uppnå en djupare förståelse av texten. Då frågorna till texten hade en hur-karaktär kom denna del i lärandet att fokuseras på bekostnad av lärandets *vad*. Lärandeakten kom i ett sådant fokus att vad man skulle lära sig blev perifert. Den ensidiga betoningen på den ena aspekten i

---

³⁵ Ett uttryck lånat från fenomenologin.

³⁶ A.a. s. 184-188, 191f.

³⁷ A.a. s. 215ff.

erfaran­det be­tonades alltför starkt och överskuggade den andra. Detta be­tyder inte att man helt skall ö­verge frå­gor i undervisningen som har att göra med hur-aspekterna. Vad det tydliggör är att läran­dets tillvägagångssätt, hur-frågorna, måste kombineras på ett tydligt sätt med läran­dets objekt, vad man skall lära sig.

Det jag just tagit upp ifrå­ga om hur vi förstår texter (och genom detta vad vi lär oss av dem) är i mitt sammanhang helt klart intressant. Även i detta fall blir det tydligt att då vi läser en text, läser vi den aldrig förutsättningslöst. Exemplet jag ovan skissat konturerna av, för att tydliggöra vad effekten blir av en läsning i enlighet med vissa på förhand givna frå­gor, eller sådana som skall besvaras under läsan­dets gång, är att sätten att erfara en text tydligt påverkas. Utifrån detta menar jag att vi kan konstatera att vetenskapen om vissa frå­gor påverkar det sätt som vi läser och förstår en texten. Utifrån Marton & Booth blir det, i mitt tycke, tydligt att vissa frå­gor kan anta en så dominerande plats i medvetandet att de kan skymma andra frå­gor och infallsvinklar läsaren kan ha på en text. På detta sätt torde det även vara i mina imaginära elevgrupper. Vi kan således sluta oss till att vetenskapen om att läsningen av text i ett visst syfte kommer att få eleverna att läsa den på ett visst sätt. Därmed kommer de få en viss förståelse av den. Detta till följd av att en relevansstruktur upprättats, vilken får vissa aspekter att framstå som tydligare än andra.

Nu har vi sett på något av vad vi utifrån fenomenografin kan säga om hur vi förstår texter som vi läser i syfte att lära oss något. Vi har även sett hur man empiriskt kan arbeta med frå­gor som har att göra med förståelse. I nästa kapitel skall jag resonera kring vad jag hittills tagit upp angående förståelse av berättelser för att klargöra svaren på de frå­gor jag inledningsvis ställde. Då jag gör detta kommer jag även att ta upp något av vad andra forskare har att säga om erfara­nde och förståelse.

8. Sammanfattande reflektion

Ovan har jag sett på, och försökt beskriva, de sätt som man utifrån den fenomenologiska och hermeneutiska utgångspunkten liksom vad man utifrån den fenomenografiska skulle säga om hur vetenskapen om att man skall lära sig något av en text påverkar vad man lär sig. Det jag nu skall göra är att tydliggöra vad man genom insikterna från å ena sidan det fenomenologiska och hermeneutiska hållet, och å andra sidan det fenomenografiska, har att säga om mina frågor. Det senare perspektivet ger många viktiga ledtrådar och ibland förklaringar till hur lärandet går till, genom att problematisera erfandet. Som jag tagit upp tidigare är man inom detta synsätt intresserad av hur andra erfar, vilket är en viktig aspekt inom forskning som har med undervisning och lärande att göra. Det kan vara bra att kolla med de som undervisningen är till för.

Som framkommit i tidigare kapitel – *Vad skall kan detta säga oss I och II* samt *Uppsamling* – spelar förståelsen om vad anledningen är till att man läser en text en avgörande roll i fråga om vad man fokuserar i texten. Denna insikt har man även inom fenomenografin empiriskt kommit fram till. Jag skall inte återupprepa alla de sätt som vår förförståelse etc. utifrån det fenomenologisk-hermeneutiska perspektivet påverkar vad det är vi ser i en text, hur vi tolkar den. Om läsaren behöver påminnas om detta hänvisar jag till kapitel sex, *Uppsamling*, där de viktigaste delarna finns uttryckta. Jag nöjer mig här med att konstatera att svaret på frågan om de båda imaginära elevgrupperna lärt sig olika saker rimligtvis är jakande. Ett jakande svar på denna fråga får vi även utifrån det fenomenografiska perspektivet som jag i föregående kapitel behandlat.

Anledningarna till de jakande svaren är olika inom respektive ansats, vilket jag nedan skall belysa. Sedan skall jag på ett mer aktivt och problematiserande sätt ta upp *hur* man utifrån de olika teorierna kommit till olika förståelser, liksom hur väl man från respektive perspektiv kan förklara vilka förståelsens grunder är. Så, låt oss då inleda den komparativa undersökningen.

När man utifrån det fenomenologisk-hermeneutiska perspektivet förklarar hur vi förstår texter är förståelse och förförståelse grundläggande aspekter. Heidegger menar att tillvaron alltid har en förståelse, att förståelsen är en av de grundläggande delarna i det mänskliga livet – en av existentierna. Även inom det fenomenografiska perspektivet utgår man från att vi alltid bär på någon form av förståelse av de fenomen vi möter i vår värld; vi erfar dem på ett visst sätt och har då någon form av förståelse av dem. Inom fenomenografin spelar därför erfandet en avgörande roll och blir det som allting kretsar kring. Att erfandet och

förändringar där är central är inte så konstigt, med tanke på den syn på lärande man haft och det sätt som man valt att undersöka lärandet. Synen på lärande som att vi lär oss något nytt när vi erfar ett fenomen på ett nytt sätt, gör att erfandet och variationer i det upplevs som viktigt.

Förändringar i erfande och lärande har inte varit i fokus inom det fenomenologisk-hermeneutiska perspektivet. Inom detta har man istället i huvudsak fokuserat förståelsen – hur vi förstår, hur förståendet hänger samman med existensen, hur vi kan få bättre förståelser av texter och hur förförståelsen påverkar tolkningar. Anslaget är här annorlunda jämfört med det empiriskt och deskriptivt orienterade fenomenografiska. Till skillnad från det fenomenologiska och hermeneutiska perspektivet menar jag att man inom det fenomenografiska gör en kartläggning av hur och vad vi erfar. Som vi ovan sett, är anledningarna till att jag kan ge ett jakande svar på min fråga om de olika grupperna skulle ha lärt sig olika saker utifrån det fenomenografiska perspektivet grundat i empiriska undersökningar om hur andra säger sig erfara något. I den typen av undersökningar jag genom Marton & Booth tagit del av, uttalar man sig om det sätt som olika grupper av individer erfar något på olika sätt och man observerar förändringar. Variationen är intressant och man tydliggöra hur vissa kritiska aspekter förändrar erfandet av något, som i exemplet med eleverna som skulle lära sig en viss aspekt inom fysiken.

Inom det fenomenologisk-hermeneutiska perspektivet är de andras erfande på grund av bland annat metodiska begränsningar inte det man inriktar sig på. Inte heller är förändringarna, variationen i erfandet, den centrala aspekten utan snarare hur förståelsen uppkommer och kan sättas in i en större helhet. Denna större helhet kan handla om det sätt som vi är införda i en viss tolkningstradition, hur jag som läsare förstår ett verk utifrån verkets övriga delar, liksom hur jag förhåller mig till traditionen och min grundläggande förståelse. Den helhet förståelsen är en del av kan även handla om existensen och hur förståelsen är en del av denna, alltså den typen av undersökningar som Heidegger utfört. De olika sätten att gripa sig an frågor om förståelse och erfande kommer ur vissa grundläggande antaganden och ger en viss typ av svar. Jag skall i följande stycke ta upp det sätt de olika inriktningarna jag behandlat förklarar *hur* man beskriver att man lär sig olika saker. Då jag gör det skall jag även klargöra varför jag upplever fenomenografien som otillfredsställande.

8.1 Fenomenografins problem

De båda inriktningarna ger olika svar på frågan om *hur* det kommer sig att vi förstår texter på olika sätt. Inom det fenomenografiska perspektivet framhåller man att förståelsen av en text är knuten till relevansstruktur. Denna upprättats i en viss situation och får den erfara att erfara på ett visst sätt. För mig framstår det som om den värld vi reagerar på inom fenomenografien är någon form av naturlig värld som det bara är för oss att erfara; en värld för oss runt om oss vi genom variationen i erfandet få en allt mer sammanhållen och djuplodande erfarenhet av. Jag menar att det inte är så enkelt³⁸ och att vi måste söka oss vidare från fenomenografien för att få en förståelse för hur förståelsen uppkommer och vad dess grunder är.

Det jag vidare tycker är problematiskt med det fenomenografiska perspektivet och det sätt som man inom detta framlägger sina tankar på, är att man lämnar frågorna om hur tolkningen går till. Man konstaterar exempelvis som jag gjort ovan att, skapandet av en viss relevansstruktur har en avgörande inverkan på vad som erfars, lärs. Då man konstaterat detta lämnas man som intresserad ”i sticket”, man söker förgäves efter en upplysande förklaring till hur man inom fenomenografien menar att den enskilde jobbar med sin relevansstruktur, liksom vad grunden för denna är. Som jag ser det kan vi på ett övergripande plan få ett svar på den fråga jag i inledningen ställde om hur förståelsen påverkas genom att se till fenomenografien. Vi kan få ett jakande eller nekande svar, samtidigt som vi kan få reda på kritiska aspekter i vår värld som gör att vi erfara på ett visst sätt. Vi kan utifrån detta perspektiv uttala oss om vad som förändrat sättet att erfara, exempelvis vetenskapen om varför jag läser en text. Vad vi däremot inte kan få annat än en rudimentär förklaring till är varför detta ”vad” förändrade läsningen.

Ett snarlikt konstaterande görs även av Uljens som menar att fenomenografien kan hjälpa oss ”att avgöra *om* och *när* lärande har skett”, men att ”[f]rågor om vad det är som gör att förändringen äger rum i en individ inte besvaras.”³⁹ För att få en förklaring till detta tvingas vi tränga in i hur förståelsen är konstituerad och hur det kommer sig att vår förståelse av texter är

---

³⁸ Med detta menar jag inte att på något sätt förringa fenomenografernas arbete genom att påstå att det de gör är enkelt, simpelt och okomplicerat.

³⁹ Uljens, M. 1992. *Phenomenological features of phenomenography*.s. 110. min översättning. Uljens konstaterar även att man kan ”hävda att den fenomenografiska forskaren gör en fenomenologisk analys” då fenomenografien undersöker sin erfarenhet av andras erfarenheter. S. 123. tidigare har han även konstaterat att “we do not get any answer from phenomenography on the questions of on what grounds it is decided why an individual should choose some understanding in favour of some other.” S. 101.

föränderlig. *I mitt fall med frågan om hur vi förstår texter leder det fenomenografiska perspektivet till att vi kan säga att: nu vet vi att eleverna erfar texten på ett visst sätt till följd av att deras relevansstruktur förändrats.* Men sedan tar det stopp, och här får vi vända oss till de riktningar jag redogjorde för innan jag kom fram till fenomenografien.

En av de delar som jag uppmärksammade hos Heidegger var tidsligheten, en aspekt jag saknar hos fenomenografien som jag tror kan vara upplysande för denna.⁴⁰ Genom att lyfta in tankar om tillvarons tidslighet i det fenomenografiska tänkandet kan nya aspekter tydliggöras. Fram träder bland annat det sätt som vi i erfandet är beroende av vår historia och framtiden. Eller rättare sagt, det sätt som erfandet i nuvaron står i en ständig förbindelse med varitheten liksom tillkommelsen, hur det inte skulle vara ett mänskligt erfande om de här aspekterna togs bort. Tydligt blir även det sätt som vi fast är ”rotade” i den värld vi befinner oss i, vårt vara som i-världen-varo och hur vi alltid förstår utifrån denna position. Vi kan genom att beakta aspekter som de här från den fenomenologisk-hermeneutiska traditionen säga något om vad mina elevers relevansstruktur grundas i. Den grund vi då finner, går utöver vad man inom fenomenografien kan uttala sig om, genom att man inom den andra inriktningen har ett mer övergripande anslag. *Fram träder det sätt som eleverna är beroende av det tillkommande liksom det nuvarande i deras möte med texten. Relevansstrukturens mest grundläggande struktur som får eleverna att erfar texten på ett visst sätt finner vi i bland annat den tidliga dimensionen av varat.*

I detta sammanhang bör jag dock nämna att Marton & Booth tar upp att vår förståelse av nuet är i förhållande till våra tidigare erfarenhet, ”här och nu erfars på ett sätt som skapar en koppling till det förflutna”.⁴¹ Det här tar de upp då de förklarar det sätt som fenomen och situation är sammanbundna där det förstnämnda är det som vi erfar som samtidigt närvarande. Det sistnämnda, fenomen, är ”de enheter som överskrider situationen, som sammanbinder den med andra situationer och som ger den en mening”.⁴² De menar även att vi alltid förstår situationen utifrån en viss position. Det verkar således som om det finns en medvetenhet hos de båda författarna om det sätt som vi är införda i tiden, i varje fall med avseende på det förflutnas inverkan på nuet. Framtiden, tillkommelsen, verkar dock inte upplevas som något som påverkar vårt sätt att erfara. Det (o)lustiga i detta sammanhang är dock att man i sina undersökningar inte verkar ta någon hänsyn till det sätt som vi är beroende av våra tidigare erfarenheter då vi gör nya, förstår något på ett nytt sätt. Men det kanske mest problematiska är

---

⁴⁰ Marton & Booth nämner att vi är beroende av vår historia i då vi erfar, men han verkar inte göra något av denna insikt då man ser till hur de olika studierna bedrivs och vilka resultat han menar sig få.

⁴¹ Marton, F. & Booth, S. 2000. 113

⁴² Ibid.

nog det sätt som erfandet inom fenomenografin framstår som en alltigenom personlig, individuell, bedrift – det är som om det fenomenografiska subjektet bara går ut i världen och erfar.

Jag menar även att många av de frågor som inom fenomenografin förklaras genom förhållandet mellan variation och relevansstruktur i minst lika hög utsträckning kan förklaras med ett hermeneutiskt perspektiv. Marton & Booth tar i ett exempel upp hur olika personer erfar en text av Kafka – något som de tränger in i den gängse fenomenografiska mallen, för att komma fram till ett bestämt antal hierarkiskt ordnade sätt att erfaras.⁴³ I detta läge uppkommer samma problem som det jag erfar när jag vill få reda på hur det kommer sig att förståelsen av texter blir olika, den fenomenografiska ansatsen medger ej vidare utforskning. Genom att exempelvis använda sig av de tankar om tolkning som jag lyft fram från *Sanning och metod* kan vi säga andra saker om den slutgiltiga produkten av erfandet, förståelsen, av texten. Fram träder förståelsen av texten som tolkningsfråga. Alltså en fråga som handlar om hur väl tolkaren exempelvis ”försätter sig” och hur beroende hon är av den tradition hon befinner sig i, liksom vilka tolkningar som man i denna vanligtvis brukar göra av texter av detta slag och kanske av just denna text. Vi kan inte bara erfaras och förstå då vårt erfande är kulturellt betingat, intimt knutet till vårt vara i vår kultur. Erfandet av texter är tolkning och vi kan inte lämna den tradition vi är en del av, lika lite som vi kan upphöra att tolka i ljuset av vårt egna vara. Tolkningstraditioner är i detta sammanhang särdeles viktigt då man söker efter hur vi förstår en text av en så känd författare som Kafka. Deltagarna i studien närmade sig kafkatexten med vissa fördomar om vad de skulle möta och vilka tema de trodde sig finna i den text de gick till mötes.

På samma sätt menar jag att det är med mina låtsaselever som närmar sig texten med en viss förståelse om vad de skall möta, vilket gör att de möter sig själva och sin tradition då de läser. Det är i detta sammanhang inte så fruktbart att tala om elevernas erfande då det är ett tolkande utifrån det vi redan har med oss och som vi i tolkningssituationen fortfarande är. Jag menar alltså att då vi undersöker hur någon förstår en text måste förhålla oss till de aspekter i varat som ligger till grund för erfandet.

---

⁴³ Marton, F. & Booth, S. 2000. s. 167, 193ff.

8.2 Den rena erfarenhetens omöjlighet

I mitt tycke kan vi inte säga så mycket om hur vi förstår då vi lämnat kontakten med varat; något som även utifrån en fenomenologisk-hermeneutisk utgångspunkt har uppmärksamrats av bland annat From & Holmgren, dock ej som en explicit kritik av fenomenografin. Som tydliggörs av de båda är erfarannde, tolkning och förståelse omöjliga att skilja från att den värld vi lever (i) och att erfarannde är av en mänsklig värld. I detta synsätt som jag finner upplysande finns det inga ”rena” erfarenheter. De tar ett belysande exempel med hårfärg genom vilket de uppmärksammar att det sätt som vi erfar något är genom att ställa det mot något annat. Den blonda är bara blond då hon kan jämföra sig med andra människor som har andra hårfärger. Om det inte funnits andra människor att jämföra sig med, hade hon inte kunnat erfar sitt hår som blont. Egenskapen ”blont hår” finns inte utanför den mänskliga samvaron och går således endast att erfar genom mötet med andra människor.⁴⁴ De kvalitativt skilda sätt att erfar hårfärg som man i en fenomenografisk studie av detta skulle kunna komma fram till är endast möjliga då vi som människor redan fyllt den med mening som endast framstår i förhållande till något annat. Detta gör det mer intressant att undersöka hur detta grundläggande meningsskapande går till, och vilka effekter det ger för oss då vi söker förstå något.

Mycket likartade tankar om hur världen konstitueras framförs även av Johansson i samma antologi, i vilken han förespråkar ett relationistiskt perspektiv på människan. Han menar att människan inte kan ses som aktiv och autonom i sitt tolkande av världen. Vad hon istället gör, är att ge ”uttryck åt historiskt och socialt konstruerade relationer som i sin tur ger upphov till vad människan konceptualiserar som saker och ting.”⁴⁵ Detta perspektiv har som synes radikalt annorlunda utgångspunkter än man har inom det fenomenografiska. Det synsätt som förespråkas av Marton & Booth verkar förutsätta att saker och ting i vår omgivning finns där och är uppfyllda av någon ahistorisk och kontextlös mening.

---

⁴⁴ From, J & Holmgren C. 2003. ”Till frågan om människoblivandet. Hermeneutik som allmän pedagogik” i Uljens, M & Bengtsson J. 2003. *Livsvärldsfenomenologi och hermeneutik: aktuella humanvetenskapliga forskningsproblem*. s. 25.

⁴⁵ Johansson, M. 2003. ”Den edeukativa miljön. Ett möjligt studieobjekt för den vetenskapliga disciplinen pedagogik” i Uljens, M & Bengtsson J. 2003 *Livsvärldsfenomenologi och hermeneutik: aktuella humanvetenskapliga forskningsproblem*. s. 11.

8.3 Hur läsaren förstår

Det jag tagit upp på de senaste sidorna innebär att intressanta delar av vårt erfärande av texter i väldigt många avseenden inte kan fångas av en fenomenografisk undersökning. Detta till följd av att den värld vi erfar är en mänsklig värld, som är fylld av mening (som hårfärg) och att det är detta vi erfar. Tilläggas kan även att vi erfar i kraft av vårt tidsliga vara. Om vi vill förstå hur förståelsen uppkommer, och hur den fungerar, måste vi vända oss till det sätt som beaktar att vi är i en värld som är vår livsvärld.

I mitt konkreta fall med frågan om hur vi förstår texter innebär detta att vi bör se till det sätt som tolkandet är ett skapande. Ett skapande som sker i kraft av och i förhållande till vad som i strängt empirisk bemärkelse finns utanför den enskilde. Det vi möter i texten får ett liv genom läsaren som aldrig blott och bart erfar utan alltid förstår genom en förståelse som går utöver henne själv. Eller för att återkomma till mina tyskar så är vår (tillvarons) förståelse alltid utifrån den värld vi kastats in i, utifrån den tradition vi befinner oss i liksom hur vi förhåller oss till denna. Det mänskliga varat är aldrig ensamt utan finns i ett större sammanhang som ger världen någon form av mening.⁴⁶ Ett exempel på detta kan vi även finna i *Om lärande* (!). Marton & Booth konstaterar apropå den kafkastudie jag ovan berört, att deltagarna i ”en studie av samma slag” som utfördes i Ungern före och efter att landet blev en demokrati i början av 1990-talet förstod texten olika. De fann ”en påfallande skillnad i fördelningen av ungerska skolelevers sätt att förstå novellen”⁴⁷. Det sammanhang vi befinner oss i – den värld vi kastats in i – och de erfarenheter vi gjort spelar således en avgörande roll för hur vi tolkar och förstår en berättelse. Eleverna som varit med om den kommunistiska regimens fall hade upplevt en samhällsförändring som givit nya sätt att förstå. Deras värld hade förändrats och de ingick nu i en ny gemenskap som möjliggjorde nya sätt att förstå.

Som tydliggörs av Johnsson, liksom From & Holmgren, är människan inte någon solitär enhet avgränsad från andra. Hon är alltid en del av något större som finns där då hon erfar sin värld. Detta gör att då vi vill förstå hur mina elever erfar och förstår nu kan konstatera några olika saker. Vi vet, för det första, att erfärandet av en text inte sker i något fritt rum utan alltid måste ses i förhållande till traditionen och kulturen som helhet. För det andra kan vi säga att erfärandet – som är förståelse och tolkning – sker på premisser som ligger utanför den enskilde men, som samtidigt är i henne genom hennes liv i en mänsklig värld. Det här

---

⁴⁶ Med detta inte sagt att världen är uppfylld av någon mening i en mer existentiell betydelse som ger våra liv någon mening.

⁴⁷ Marton, F. & Booth, S. 2000. s. 167. Det sätt som grunderna för erfärandet förändras är inget som uppmärksammas av författarna då de istället fokuserar på variationer i erfärandet av texten. Ett bra exempel på hur våra teoretiska ramar leder oss i vad vi väljer att framhålla som intressant.

förhållandet menar jag blir tydligt om vi ser till exemplet med vad som hände med förståelsen av Kafka då järnridån föll. Det vi erfar, erfar vi – för det tredje – som delar av en större gemenskap vars sätt att förstå vi bär med oss och skapar vår värld med. *Mina elever förstår och erfar texten utifrån sin historia, kultur och traditionstillhörighet som på ett grundläggande plan gör att de till att börja med ser texten som en viss typ av text. Den framstår för dem som en faktatext, berättelse, reportage eller forskningsrapport som man läser på ett visst sätt. Vidare kan vi även konstatera att deras erfarande av den i vissa avseenden är begränsat av det sammanhang, den situation, de befinner sig i – som de ungerska eleverna. Detta innebär inte att de inte kan komma till nya förståelser av berättelsen, men att om de skall göra detta måste de lära sig att granska och reflektera över den tolkning de gjort och vad andra utgångspunkter skulle ha givit för förståelse. De kan upptäcka sin tillhörighet av en tolkningsgemenskap och tradition som ger dem vissa sätt att förstå och erfara.*

Som vid det här laget kanske framkommit upplever jag att fenomenografin missar många av de finare förklarande nyanserna som kan leda till en djupare förståelse av lärande och förståelse. Om vi ser till frågan om hur vi förstår texter kan vi säga att vi till att börja med måste ta mer av ett helhetligt grepp (ja, det är ett slarvigt uttryck) om varat än vad man gör inom fenomenografin. Vilket innebär att vi måste se till den utsträckthet som konstituerar det mänskliga livet. En utsträckthet som är både i tiden och i den mänskliga kulturen som vi redan från första början är en del av. Om vi vill nå en grundlig förståelse av förståendet kan vi inte lyfta det ut ur varat på ett sådant sätt som man gör inom den fenomenografiska riktningen. Jag menar att vi bör byta till ett perspektiv som kan uppmärksamma förståelsen som en del i varat i vilken den även har sin grund.

Behovet att se helheten i varat, liksom de tankar jag ovan tagit upp om hur människan finns i en värld som hon alltid har en förståelse av och som hon redan från början känner vissa sätt att erfara på, förändrar i mitt tycke vilka frågor som är intressanta att ställa. De intressantaste frågeställningarna finner vi inte inom fenomenografin med dess utläggningar om olika sätt att erfara och konstateranden rörande när förändringar i detta inträffat. Den som vill veta mer om hur erfarandet och förståelse går till får vända sig åt ett annat håll. En liknande iakttagelse har även gjorts av Glen Helmstad som i sin avhandling *Understanding of understanding* rör sig bort från ett fenomenografisk förhållningssätt angående hur man kan säga något om förståelse. Avhandlingar har beröringspunkter till min uppsats, framförallt i den förståelse av förståelse som han så småningom kommer fram till där den får mer av en relationell karaktär. Helmstad kommer i slutet av sina resonemang fram till att

fenomenografen, som han har sin utgångspunkt i, inte är den inriktning som kan ge de mest upplysande svaren på vad som möjliggör förståelse och hur man får en god förståelse av förståelse. Trots detta menar han att hans undersökning skall ses i denna tradition, men med ett tillägg om att han har ett mer hermeneutiskt anslag. Helmstad menar att man bör vända sig till bland annat Gadamer och Heidegger för att få en förklaring till hur vi kan få förståelse. En av de delar han vänder sig mot är det ahistoriska och individualistiska synsättet på lärande som man finner inom den fenomenografiska traditionen. Han menar att detta perspektiv på lärande är grundat på underutvecklade förståelser av sociala, historiska och kulturella aspekter av lärandet.⁴⁸ Helmstad menar även i sina lätt kritiska anmärkningar att vi är beroende av våra tidigare erfarenheter för att kunna förstå något, vilket han uttrycker som att ”tidigare erfarenheter är motarbetande av en ny förståelse liksom stödjande av den [nya förståelsen].”⁴⁹.

Helmstads anmärkningar rörande möjligheterna att utifrån fenomenografen förklara hur vi förstår sammanfattar i många avseenden de problem som jag erfar med det fenomenografiska perspektivet. Alltså, fenomenografens bortseende från att erfandet alltid sker genom den tradition, som vi kastats in i, gör att erfandet aldrig är något den enskilde företar sig helt på egen hand. Om vi vill förstå hur vi förstår texter, måste vi se till det sätt på vilket vår förståelse är sammanvävd med det sammanhang vi lever i – exempelvis förändringar i styrelseskick – eftersom det är utifrån detta vi skapar mening i texterna. Det är också utifrån sammanhanget som texterna framstår som en viss typ av text, vilket gör att vi läser dem på ett visst sätt – vi vet redan hur vi skall läsa.

---

⁴⁸ Helmstad, G. 1999 *Understandings of understanding*. Acta universitatis gothenburgensis. s. 200-2004.

⁴⁹ Helmstad, G. 1999. s. 209. min översättning. Original: “past experience is counter productive to new understanding as well as supportive of it.”

9. Undervisningen

Det jag kommit fram till om förståelse av texter, vad kan det säga om hur undervisning skall bedrivas? Jag kan rörande detta inte komma med några klargörande riktlinjer eller dylikt, inga handfasta råd således. Det jag menar att man som lärare har att vinna på att ta del av denna uppsats är en bättre förståelse som gör en som lärare bättre rustad i mötet med eleverna.

En av de saker jag menar att man kan lära sig att se är att man som lärare i eleverna har en väldig potential att få texter belysta utifrån olika perspektiv. Att mångfalden berikar, som det så korrekt heter. Det jag menar att min studie kan tydliggöra är vikten av att man aktivt jobbar med texter då man använder dem i undervisningen. Det räcker inte att endast be eleverna att läsa en text och ensam fundera på den och svara på några frågor. Då vi använder texter och vill att det skall vara verkligt givande, menar jag att man måste diskutera och tillsammans problematisera dem. Vända på dem och granska anledningarna till att vi förstår texterna på våra sätt. På vilka punkter överensstämmer våra förståelser och på vilka punkter skiljer de sig åt? Genom att granska det sätt som texten blivit förstådd kan vi tydliggöra de utgångspunkter vi har i våra tolkningar. Detta gäller inte bara då vår förståelse skiljer sig åt, utan i minst lika hög grad då man upplever en samstämmighet. Samstämmigheten i varför en viss aspekt uppfattas som tydligare än andra, kan leda oss till att uppmärksamma oss själva som inneslutna i en viss tradition och tolkningsgemenskap. Förhoppningsvis kan man genom detta nå en djupare förståelse av den egna personen som något historiskt bärande med sig en mängd fördomar som inte behöver vara det som styr förståelsen.

Den kanske viktigaste aspekten med det jag tagit upp ifråga om hur vi förstår texter ligger i insikten om att förståelsen alltid är en tolkning vilken är avhängig en undflyende förförståelse. Vetskapen om detta, innebär att man kan ta det första steget för att göra sig medveten om förförståelsen och omvandla den från en hindrande till en produktiv. Från en förförståelse som hindrar nya perspektiv, till en som tillåter dem och öppnar nya horisonter som är möjliggörande av nya perspektiv på samtiden genom en vaksamhet för hur vi lägger det förgångnas raster över nuet. Den medvetna förståelsen kan ge utrymme för tolkning – och vad kan vara viktigare än att bibringa eleverna en grund till det.

Litteratur

Buber, Martin. 2001 (1923) *Jag och Du*. Dualis. Ludvika.

Coutzens Hoy, D. "Heidegger and the hermeneutic turn" i *Cambridge companion to Heidegger*, 2:a utgåvan, ed. Guignon, C. B. 2006 (1993), Cambridge university press, Cambridge.

Flöistad, Guttorm, 2001 (1991) *Filosofi och vetenskap 2*. Studentlitteratur, Lund.

From, J & Holmgren C. 2003. "Till frågan om människoblivandet. Hermeneutik som allmän pedagogik" i Uljens, M & Bengtsson J. 2003. *Livsvärldsfenomenologi och hermeneutik: aktuella humanvetenskapliga forskningsproblem*. Helsingfors universitet pedagogiska institutionen forskningsrapport 192. Helsingfors.

Gadamer, Hans-Georg. 2002 (1960). *Sanning och metod (i urval)*. Daidalos, Göteborg.

Gilje, Nils. & Grimen, Harlad. 2004 (1992) *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Daidalos, Göteborg.

Heidegger, Martin. 2004a (1927) *Varat och tiden. Del I*. Daidalos, Göteborg.

Heidegger, Martin. 2004b (1927) *Varat och tiden. Del II*. Daidalos, Göteborg

Helmstad, Glenn. 1999 *Understanding of understanding*. Acta universitatis gothenburgensis. Göteborg.

Johnsson, M. 2003. "Den edeukativa miljön. Ett möjligt studieobjekt för den vetenskapliga disciplinen pedagogik" i Uljens, M & Bengtsson J. 2003 *Livsvärldsfenomenologi och hermeneutik: aktuella humanvetenskapliga forskningsproblem*. Helsingfors universitet pedagogiska institutionen forskningsrapport 192. Helsingfors.

Marton, Ference. & Booth, Shirley 2000 (1997). *Om lärande*. Studentlitteratur, Lund.

Merleau-Ponty, Maurice. 2004 *Lovtal till filosofin: essäer i urval* Brutus Östlings bokförlag Symposion

Svendsen, L. Fr. H. 2003 (1999) *Långtråkighetens filosofi*. Natur och kultur, Stockholm

Uljens, Michael. 1992. *Phenomenological features of phenomenography*. University of Gothenburg Department of education. Göteborg.

Vikström, Björn. 2005 *Den skapande läsaren: hermeneutik och tolkningskompetens*. Studentlitteratur. Lund.

